

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

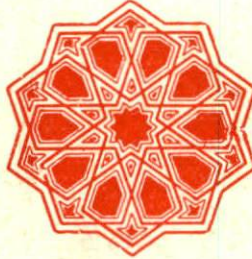
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ATATÜRK'ÜN 100. DOĞUM YILINA ARMAĞAN

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXIV

Yayın Komisyonu

Prof. Dr. Hüseyin ATAY (Dekan)

Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDIN

Doç. Dr. İsmet KAYAOĞLU

Doç. Dr. Beyza BİLGİN

Doç. Dr. Günay TÜMER

Doç. Dr. Rami AYAS

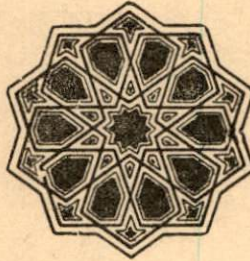
Makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXIV

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Prof. Dr. Hüseyin ATAY, <i>İslamda Hayır İşleri</i>	1
Prof. Dr. Hüseyin ATAY, <i>Medreselerin Gerilemesi</i>	15
Prof. Dr. Hüseyin ATAY, <i>Temizlik ve Çeşitleri</i>	57
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>Garânik Meselesinin İstismar- cuları</i>	69
Prof. Dr. Cavit SUNAR, <i>İnsan Olma Yolu</i>	93
Prof. Dr. Cavit SUNAR, <i>Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Terbiye Kuralları</i>	127
Prof. Dr. Hikmet TANYU, <i>Martin Luther'in Türkler Hakkındaki Sözleri</i>	151
Prof. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU, <i>Anayasanın Sosyo-Juri- dik Eleştirisi</i>	163
Doç. Dr. Neda ARMANER, <i>Okulda Çocuğun Düşünce ve Davra- nışını Etkileyen Faktörler ve Rehberlik</i>	167
Doç. Dr. Neda ARMANER, <i>Çocukluk Dönemi Dini</i>	175
Doç. Dr. Mehmet AYDIN, <i>Ateizm ve Çıkmazları</i>	187
Doç. Dr. Mehmet AYDIN, <i>Din ve Felsefeye Göre Tanrı</i>	205
Doç. Dr. Mehmet DAĞ, <i>Kelâm ve İslâm Felsefesinde Hareket Ku- ramı</i>	221
Doç. Dr. Ethem RUHİ FIĞLALI, <i>İbn Sadru'd-din Eş-Şirvânî ve İtikâdî Mezhepler Hakkındaki Türkçe Risâlesi</i>	249
Doç. Dr. Ethem Ruhi FIĞLALI, <i>Tercümânü'l-Ümem</i>	277
Doç. Dr. Kemal IŞIK, <i>Mutezile'nin İlk Kurucusu Vâsıl B. Ata ve Büyük Günah Meselesi</i>	337
Doç. Dr. İsmet KAYAOĞLU, <i>Anadolu Selçukluları Devrinde Ti- cari Hayat</i>	359
Doç. Dr. Abdulkadir ŞENER, <i>İslam Hukukunda İctihad ve Taklid Problemi</i>	375

	<u>Sayfa</u>
Doç. Dr. Cihad TUNÇ, <i>Töbe Hakkında Bazı Meseleler</i>	389
Dr. Hayrani ALTINTAŞ, <i>Tasavvuf</i>	413
Ass. Münir ATALAR, <i>Osmanlı Padişahları</i>	425
Dr. Mehmet BAYRAKDAR, <i>Yeni Felsefe ve Yeni Felsefeciler</i> .	461
Doç. Dr. Beyza BİLGİN, <i>Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri</i>	469
Ass. Ruhi KALENDER, <i>15. Yüzyılda Arapça Musiki Terimleri ve Türkçe Karşılıkları</i>	485
Esat KILIÇER, <i>İslâmda Aile Plânlaması</i>	491
Dr. M. Cemal SOFUOĞLU, <i>Şia'nın Sahabiler Hakkındaki Bazı Görüşleri</i>	533
I. GOLDZİHER, <i>İslamiyetin İlk Zamanlarında Zühd.</i> Çev. Dr. Hayrani ALTINTAŞ	539
Afif Abdu'l-Fettah TABBARA, <i>Hz. İbrahim (A.S.) Çeviren Dr. Mehmet AYDIN</i>	547
Antoine VERGOTE, <i>Ergenlikte Din.</i> Çev. Dr. Erdoğan FIRAT ..	583
Muhammed TALBI, <i>Bid'atlar</i> Çev. Dr. Mehmet ŞİMŞEK	593
Louis GARDET, <i>İslâm "Din İlimleri" İçinde İlm-i Kelâmın Yeri Üzerinde Bazı Düşünceler</i> Çev. Dr. M. Sait YAZICIOĞLU .	609

KİTAP TANITMA

Doç. Dr. İsmet KAYAOĞLU, <i>İslamic Medicine</i>	621
Doç. Dr. Abdulkadir ŞENER, <i>Fıkhü'l-İmam el-Evzâ'i Evzâ'i. Evvelu Tedvin Li-Fikhi'l-İmam</i>	623
Dr. Mustafa Sait YAZICIOĞLU, <i>İslam Düşüncesinde İnsan Hürriyeti Problemi (Mutezile Çözümü)</i>	627
Ahmet KOCA, <i>Fakültemiz Kütüphanesine Gelen Kitap ve Dergiler</i>	631

TERCÜMÂNÜ'L-ÜMEM¹

Doç. Dr. Ethem Ruhi FİĞLALI

Sayın Prof.Dr. Abdülkadir Karahan, 1960 yılında İngiltere'de "bilimsel incelemeler ve araştırmalar" yaparken Oxford Bodleian Library'de bulduğu Türkçe bir risâleyi, 1962 yılında Türk ilim hayatına duyurmuş² ve bulduğu nüshayı tavsife şu cümlelerle başlamıştı: "Değişik ellerin türlü türlü parçalarını ihtiva eden büyük bir mecmûadaki bu risâle hakkında, şimdiye kadar, -Prof. A.F.L.Becston'un beş on kelimelik çok kifayetsiz kaydı dışında- yerli ve yabancı, biyografik ve bibliyografik kaynak ve tetkiklerde her hangi bir malûmata tesadüf etmiş değiliz. Hattâ bunun başka kütüphanelerde veya hususî ellerde diğer nüshaları bulunup bulunmadığı da -şimdilik- bilgimizin sınırları ötesindedir."³

Biraz sonra üzerinde duracağımız risâlenin müellifi İbn Şadru'd-Dîn eş-Şirvânî'nin, Osmanlı bilginleri arasındaki şöhretini göz önüne alarak, bu eserin Türkiye'de bazı nüshalarının bulunabileceği ihtimalini kuvvetle benimsemiştik. Nitekim İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü'nde hocalık yaptığımız yıllarda, muhtelif vesilelerle çalışmak imkânı bulduğumuz Manisa Kitap Sarayı'nda, bu risâlenin farklı isim altında kaydedilmiş bir nüshasını bulmuş; ama Sayın Karahan'ın sözünü ettiği nüsha ile karşılaştırmaya girmeksizin, sâdece not etmekle yetinmiştik. 1971 yılında Üniversite'ye intisab ettikten sonra, 1972 yılında da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi İsmâil Saib yazmaları üzerinde çalışırken, aynı risâlenin yine değişik isimle kayıtlı bir başka

1 Eserin bugünkü söyleyişle özeti ve değerlendirmesi ile yazarı hakkındaki bir çalışmamız, bu dergide, "İbn Şadru'd-Dîn eş-Şirvânî ve İtikâdî Mezhepler Hakkındaki Türkçe Risâlesi" başlığı ile yayımlanmaktadır.

2 Doç. Dr. Abdülkadir Karahan, *Tercümanü'l-Ümem* (İtikad Mezhepleri Üzerine Türkçe Bir Yazma), İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Yay.: 3, İstanbul, 1962, 46 s.

3 Aynı eser, s. 5-6. Sayın Karahan bu cümleye düştüğü notta, değerli Hocam Merhûm Prof. Muhammed Tancî'nin bu risâleyi ihtivâ eden bir mecmûaya sâhib olduğunu; ama mecmûanın Fas'taki kitapları arasında bulunduğunu söylediğini belirtir.

nüshasına daha rastlamış ve bazı zarûrî çalışmalar sebebiyle üzerinde duramamıştık. Bu defa 1977 yılında İngiltere'de ihtisâs yapmakta olan talebemiz Necati Öztürk'ün Sivas'ta hususî bir elde bulduğu bir mecmûâyı, birlikte gözden geçirirken yine bu risâlenin, müellifinin vefâtından onbeş yıl sonra istinsah edilmiş bir nüshasına daha rastladık. İşte o tarihten itibaren, fâsilalarla, bu nüshaları toplayıp üzerinde çalışmanın ve eseri yayımlamanın isâbetli olacağına karar verdik. Nitekim bu hususu kendilerine yazdığım Sayın Prof.Dr. Abdülkadir Karahan'ın da teşvikiyle eserin bulunduğu nüshalarını karşılaştırmaya başladık. Çalışmamızı hemen hemen tamamlamış durumda iken, İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü İslâm Mezhepleri Tarihi öğretmeni sayın Avni İlhan, bizi, Tire Vakıf Necib Paşa Kütüphanesi'nde bulunan ve şimdilik en eski tarihli bir nüshanın daha varlığından haberdar etmek nezaketinde bulunduğu gibi, risâlenin bir kopyesini göndermek zahmetinde de bulundu. Bunun üzerine çalışmayı yeniden ele aldık ve Tire nüshasına dayalı hale getirdik.

Buna göre risâlemizin nüshalarının sayısı Sayın Karahan'ın tanıttığı ve foto-kopisini yayımladığı nüsha ile beraber beşi bulmuş oldu. Bu, üzerinde duracağımız risâlenin Osmanlı devrindeki şöhretini göstereceği gibi, daha pek çok nüshasına, hattâ müellif hattı ile olan aslına bile rastlanabileceğinin açık bir işaretidir. Bu hususta sözü fazla uzatmadan, önce risâlenin adına ve nüshaların tavsîfine geçelim.

I. RİSALENİN ADI

Mevcut nüshaların hiçbirinde, metin içinde, risâlenin adı belirtilmemiştir. Bu husustaki müşterek ifade, metinde:

(هذا مختصر في بيان مقالات اهل العالم والمذاهب المختلفة لطوائف الأمم)
 şeklindedir. Nitekim bu yüzdendir ki, kütüphane fihristlerine veya mecmûaların kapaklarına farklı isimler altında kaydedilmiştir. Ancak, aynı nüshadan alındığına muhakkak gözüyle bakabileceğimiz Tire ve Bodleian nüshalarında, eser, "Besmele" den önce ve metnin üst tarafında:

« هذا المختصر الموسوم بترجمان الأمم لاستاذ
 زمانه و فريد عصره البحر المتلاطم والخبر المدقق العالم الرباني الشهير بابن
 صدرالدين الشرواني رحمة الله عليه رحمة واسعة. »¹

¹ Tire nüshasında, sondaki, "rahmeten vâsî'aten" ifadeleri yoktur.

sözleriyle takdim edilmektedir. Bu ifadeler bize, eserin, kültürümüzde kazandığı şöhreti göstermektedir. Buna istinadan esere, Sayın Karahan'ın da kullandığı gibi, *Tercümânü'l-Ümem* adını vermemiz, pek isabetsiz sayılmamak icâbeder.

II. NÜSHALARIN TAVSİFİ

1) **Tire Nüshası (T):** Bu nüsha, Tire Vakıf Necib Paşa Kütüphanesi 661 numarada kayıtlı bir mecmûanın ilk risâlesi olup dört varaktır (1 b-4 a).

Mecmûa, sağlam kahverengi meşin cildli, şîrâzesi sağlam ve zencireklidir. 270 × 160 (250 × 130)mm. ölçüsündedir. Tâ'lik yazı ile her sahifeye 44 satır olarak yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış; âyet ve hadisler kırmızı hatla gösterilmiştir.

Müstensihi belli olmamakla beraber ferağ kaydı bellidir ve nüsha, 1028/1618-9 târihlidir. Bu husustaki ibare şöyledir:

(4 a) « تمت الرسالة بعون الله تعالى وحسن توفيقه ؛ نقل من السواد إلى البياض في سنة ثمان وعشرين و الف من الهجرة النبوية عليه أفضل التحية و اكمل التسليم . »

Buna göre risâle, “Hicretin 1028. yılında siyahtan (müsvedde) beyaza (temize)” çekilmiştir. Bu târih, müellifimizin 3 Zî'l-Hicce 1036/15 Ağustos 1627 târihindeki vefatından tam sekiz yıl öncesini göstermektedir. Bu durumda, bu nüshanın müellif nüshası olabileceği düşünülebilir mi? Buna kesin bir cevap verebilmek pek kolay olmasa gerekir; çünkü eserinin başlarında, risâleyi niçin ve kimin emriyle yazdığını açıkça bildirmiş olan müellifimiz, bu kısımda kendi adını belirtmediği gibi, sonunda da bu hususa işaret etmekten sarf-ı nazar etmiştir. Üstelik risâlenin “Besmele”den önceki kısmında, “*Tercümânü'l-Ümem* adıyla anılan bu kısa eser... İbn Sadru'd-Dîn eş-Şirvânî diye tanınan şahsındır. Allah ona rahmet eylesin.” ifadeleri ve bilhassa “Rahmet” cümlesi, risâlemizin müellif nüshası olmadığı hususunda esaslı bir delil olabilir. Bu başlık, muhtemelen müellifin vefâtından sonra konmuş olmalıdır.

Ancak bu durumda bile, müellifin vefatından sekiz sene önce “müsveddeden temize” çekilmiş bu nüshaya, doğrudan müellifin müsveddesinden, bir müstensih tarafından alınmış ve vefatından sonra da,

kazandığı şöhrete mebnî, ismini ve müellife rahmeti ihtivâ eden başlık konmuş bir nüshadır, denebilir. Durum ne olursa olsun, biz, bu nüshayı, müellifin vefâtından sekiz yıl önceki bir târihi taşıdığı için, esas ittihaz ettik.

2) **Bodleian Nüshası (B)**: İlk defa Sayın Karahan'ın Oxford Bodleian Library'de bulunduğu bu nüsha, onun tarafından şu ifadelerle tanımlanmıştır: "Nüsha, türlü konularda derlenmiş eser ve parçalardan mürekkep bir mecmûa içinde bulunmaktadır. (MS. Türk d. 8 var. 139 b-147 a). Mecmûa: 235 × 140 (172 × 75)mm. ölçüsündedir. Kum rengindeki az saykallı kâğıda yazılar ekseriyetle ta'lik hattı ile kopye edilmiştir. İçinde manzum mensur yüzlerce parça vardır. Kabı düz yeşil ince bez geçirilmiş mukavva ise de, geçirme ameliyesi sonradan yapılmıştır... Mecmûanın, XVII. asrın ilk yarısında, Şeyhu'l-İslâm Yahya (Ölümü 1644)'nın henüz hayatta olduğu bir sırada, tertib edildiğini düşündürecek emâreler mevcuttur¹."

Sayın Karahan, daha sonra, mecmûanın Türk Edebiyatı yönünden arzettiği önemi belirterek, *Tercümânü'l-Ümem*'in takdîm sözleri ile Hâtime'sini nakletmiş; risâlenin müellifi ve eserleri hakkında, bizim kendisine fazla birşey ekleyemeyeceğimiz mükemmellikte geniş bilgiler vermiştir (s. 7-14). Bunu takiben eserin tahliline geçerek risâlenin bölümlerini tanıtmıştır. Çalışmasının sonuna da, risâlenin metninin fotokopisini eklemiştir (s. 23-46). Sayın Karahan'ın verdiği bilgilere yeri geldikçe atıflarda bulunmak kaydıyla, bu nüshanın husûsiyetlerine geçelim.

Bodleian nüshası, diğer nüshalara nazaran daha muntazam ve güzel bir ta'lik hat ile istinsah edilmiştir. Pek muhtemelen Tire nüshasından veya Tire nüshası ile birlikte aynı kaynaktan alınmıştır. Tire nüshasına göre, gerek imlâ gerek ifade yönünden daha muntazam olduğu göz önüne alınır ve bulunduğu mecmûanın, Sayın Karahan'ın ifade ettiği Şeyhu'l-İslâm Yahyâ'nın hayatta olduğu bir sırada tertib olunduğu düşünülürse, târih bakımından Tire nüshasından çok sonra olmaması icâb eder. Maalesef istinsah târihi belli değildir. Her sahîfede 27 satır vardır.

3) **Sivas Nüshası (S)**: Bu nüsha Sivas'ta husûsi bir elde bulunan ve muhtelif konularda derlenmiş bir mecmûanın, (96 b-110 a) varakları arasındadır. Mecmûa, kahverengi meşin kaplı ve şîrâzesi sağlamdır. 250 × 140 (175 × 75)mm. ölçüsündedir. Her tam sahîfede 21 satır vardır. Krem renginde az saykallı kâğıda okunaklı sayılabilecek nesîh

1 Aynı eser, s. 6.

hattı ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış; âyet ve hadîsler de kırmızı hatla çizilmiştir. Kenarda tashîhler ve bazı şerhler vardır.

Risâlemiz, bu mecmûanın 96 b sahîfesinin ortasından başlamaktadır. Sayfanın üst tarafında, es-Sivâsî nâmiyle meşhûr eş-Şeyh Abdü'l-Mecîd¹ tarafından yazılmış bir risâlenin Hâtime'si bulunmakta ve istinsah târihi olarak 1050/1640 târihi okunmaktadır².

Tedkikimize konu olan risâle ise, 1051 Hicrî yılının Muharrem ayı ortalarında (Nisan 1641) İstanbul'da 'Ömer bin el-Hâc İlyâs es-Sivâsî tarafından istinsah edilmiştir³. Hâtime, şu ifadelerle kaleme alınmıştır:

(110 a) « تمت الرسالة على يد العبد الفقير الى الملك القدير عمر ابن الحجاج الياس السيواسي في محروسة قسطنطينية حميت عن المكر و البلية في اواسط محرم الحرام المنسلك من شهور سنة /احدى وخمسين و الف من هجرة من له العز و الشرف . »

“Bu risâle, Yüce Allah'a muhtâc bir kul olan Ömer b. el-Hâc İlyâs es-Sivâsî tarafından, hîle ve felâketten korunmuş büyük şehir İstanbul (Kontantîniyye)'da, izzet ve şerefine ait olduğu Hz. Peygamber'in Hicretinin 1051'inci yılının aylarından Muharremü'l-Haram'ın ortalarında tamamlanmıştır.”

Müstensihimiz hakkında, maalesef, herhangi bir malûmâta tesâdüf edebilmiş değiliz. Ancak metne koyduğu hâşiyelere bakarak, kendisinin bu meselelere meraklı bir kimse olduğu kanaatine varılabilir. Yazısı okunaklıdır; ama ne yazık ki dikkatsiz bir müstensihdir. İmlâsında bir birlik yoktur. Meselâ, “dahî” kelimesini çok sık olarak “dâhî” şeklinde yazmış ve bu neviden farklı yazışlar, “tâ'ife - tâyife; sâ'ir - sâ-yir; derler - dîrler” ve diğer bazı kelimelerde de tekrar edilmiştir.

Müntensih, bu nüshanın kenarına, özellikle “Hâtime”den itibaren, bir kısmı Türkçe, pek çoğu Arapça birtakım şerhler koymuştur. Bunlara dipnotlarda işaret edilmiştir.

4) **Manisa Nüshası (M)**: Bu nüsha, Manisa Kitap Saray'da, 2974 numarada kayıtlı bir mecmûanın (229 b-248 a) varakları arasında, dokuzuncu sırada yer almaktadır. Mecmûa, 210 × 150 (140 × 75)mm.

1 Hk. bk.: Bursalı M. Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, (İstanbul 1333), 1/120.

2 Var. 96 b.

3 Var. 110. a.

ölçüsündedir ve kahverengi meşin ciltli, zencirekli ve şirâzesi sağlam olup, çeşitli kalemlerden muhtelif mevzularda derlenmiş bir eserdir.

Risâlemiz, kitabın dış kısmına ve kütüphane fişlerine “*Risâle’i Fırak-i zâlle*” adıyla kaydedilmiştir. Okunaklı ve oldukça güzel bir nesih hatla, az saykallı beyaz kâğıda yazılmıştır. Başlıklar 237 a’ya kadar kırmızı ile yazılmıştır; âyet ve hadisler de kırmızı hatla çizilmiştir. Her sahîfede 17 satır mevcuttur. Maalesef, bu nüshanın da ne müstensihî ne de istinsah târihi bellidir.

5) **DTCF. İsmail Saib Nüşhası (D):** Bu nüsha Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi İsmâil Saib Yazmaları arasında I/3175 numara kayıtlı üç risâleden mürekkep bir mecmûanın ilk risâlesidir. Diğerleri ikişer-üçer varaktır. Mecmûa, eski ve dağınık mukavva bir cild içindedir. Kâğıdı krem rengi samanlı ve âhârsızdır. Okunaklı ta’lik ile yazılmış bu mecmûa, 200 × 120 (170 × 75)mm. ölçüsündedir.

Risâlemizin her sahîfesinde 18 satır vardır. Başlıklar kırmızı mürekkeple; bâblar ve bazı fırka adları da kırmızı nesihle yazılmıştır. Müstensihî ve istinsah târihi belli değildir.

Risâlenin ilk sahîfesi (1 a), tam bir “İçindekiler” şeklinde düzenlenmiştir ve şöyledir:

“Bü risâle ânûn makâle’i dîn-i İslâm resminde olan ve Ümmet-i Muhammed ‘aleyhi’s-selâm isminde olan kimesnelerin mezâhib-u ‘âkıdelerin beyân ıder. On bâb bir hâtime üzredür:

Bâb. 1: Mu‘tezile bâbındadır; bünlar yigirmî fırkadur.

Bâb. 2: Havâric beyânındadır; bünlar yigirmî fırkadur.

Bâb. 3: Şi‘a beyânındadır; bünlar otüzdört fırkadur.

Bâb. 4: Melâhide beyânındadır; bünlar yedî fırkadur.

Bâb. 5: Kerrâmiyye beyânındadır; bünlar yedî fırkadur.

Bâb. 6: Müşebbihe beyânındadır; bünlar âltî fırkadur.

Bâb. 7: Mürci‘e beyânındadır; bünlar beş fırkadur.

Bâb. 8: Neccâriyye beyânındadır; bünlar üç fırkadur.

Bâb. 9: Cebriyye beyânındadır; bünlar ikî fırkadur.

Bâb.10: Melâhide’i Şüfiyye beyânındadır; bünlar yedî fırkadur.

Hâtime: Ehl-i Sünnet ve Cemâ‘at beyânındadır; bünlar âltî fırkadur.”

İçindekileri gösteren bu sahîfede verilen fırka sayılarını, metinde, pek çok Milel ve Nihal kitaplarında olduğu gibi, tam olarak bulmak, maalesef, mümkün değildir.

Öbür sahîfenin başında (1 b), kırmızı mürekkeple, Kütüphane kaydına eserin adı olarak geçirilen şu takdîm ifadesi yer almaktadır:

« هذا رسالة في اجمال احوال المذاهب المختلفة لطوائف الأمم و تباین مشارب اهل العالم من امة محمد صلى الله عليه وسلم تسليما . »

* *

Mevcut nüshalar içinde Bodleian nüshası, pek muhtemelen, Tire nüshasından veya her ikisi de aynı nüshadan istinsah edilmiş olabilir ve sanki tek nüsha ailesi teşkil etmektedir.

Sivas ve Manisa nüshaları da, bir dereceye kadar, aynı aileye dâhil edilebilir; fakat Manisa nüshasında, Sivas nüshasında görülen hâşiyeler yoktur. Hem bu, hem de Sivas nüshasında rastlanan “şahha” kayıtları bir delil olarak görülecek olursa, Manisa nüshasına daha önceki bir nüshadır, demek ihtimal dâhilindedir. Ancak Tire, Sivas ve Bodleian nüshalarında, “Besmele”, “Hamdele” ve “Salvele”den sonra müellifin adından söz edilmezken, Manisa ve Dil ve Tarih-Coğrafya Kütüphanesi nüshalarında, müellif şu ibare ile zikredilmektedir:

« و بعد فيقول العبد الجاني محمد أمين بن

(M/229 b) — (D/1 b)
صدر الدين الشروانى.... »

Buna göre (D) ve (M) nüshaları ile (S) nüshasının aynı nüshadan alınmış olabilecekleri ihtimali vârid ise de, (D) nüshasında, diğerlerinde bulunmayan ve müstensih tarafından konulduğu âşikâr olan birtakım şerhlerin metne dâhil edilmesi, bu hususta esash bir tereddüt hâsıl etmektedir. Bu meseledeki mülâhazaları, dil ve imlâ husûsiyetleri bakımından ele alarak ortaya çıkarmak daha isâbetli olabilir. Onun için bu hususu uzmanlarına bırakıyoruz.

Metnin neşrinde, İslâm Ansiklopedisi'nin transkripsiyon sistemine bağlı kalmıştır. Gerek metinde, gerek metnin imlâsında Tire nüshası esas alınmakla birlikte, bâriz noksanlık veya hatâlar, ya diğer nüshalarla telâfi edilmiş, ya da tarafımızdan tashîh olunmaya çalışılmıştır. Bu durum [] işareti ile gösterilmiştir. Gereksiz görülüp çıkarılmasının uygun olacağı kanaatinde bulunduğumuz kelimeler için < > işareti kullanılmıştır. Nüshaların sayfaları, meselâ (S/110 a) şeklinde yazılmıştır. Ayrıca metinde geçen şahıslardan, bulabildiklerimizin ölüm târihleri (Hicrî/Milâdî) tarzında gösterilmiştir.

Kısaltmalar

T - Tire Nüshası

B - Bodleian Nüshası

S - Sivas Nüshası

M - Manisa Nüshası

D - Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi İsmâîl Saib Bölümü Nüshası.
el-Farğ: 'Abdu'l-Kâhir b. Tâhir el-Bagdâdî (429/1037), *el-Farğ Beyne'l Fırak*, nşr. M. Zâhid el-Kevşerî, Kâhire 1367/1948.

İ'tikâdât: Faḫru'd-Dîn er-Râzî (606/1209), *İ'tikâdâtü Fırakı'l-Muslimin ve'l-Muşrikîn*, nşr. 'Alî Sâmi en-Neşşâr, Kâhire 1356/1938.

Maḫâlât: Ebû'l-Hasan el-Eş'arî (324/936), *Maḫâlâtü'l-İslamiyyin*, nşr. H. Ritter, Wiesbaden 1963.

el-Milel: Muḫammed b. 'Abdi'l-Kerîm eş-Şhrestânî (548/1153), *el-Milel ve'n-Nihâl*, nşr. M. Seyyid Geylânî, Kâhire 1961.

* *
*

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ¹

الحمد لله الذى جعلنا من الفرق^{1a} الناجية ، و عصمنا عن الاعتقادات
الزايغة² والصلوة على سيدنا محمد الهادى إلى سبيل الرشاد و على آله
واصحابه^{2a} الذين سلكوا سبيل السداد .

و بعد³ ... [فيقول العبد الجانى محمد أمين بن صدرالدين الشروانى
أن⁴ هذا⁵ مختصر فى بيان مقالات اهل العالم و المذاهب
المختلفة لطوائف الامم . أوردتها على سبيل الاجمال مجتنباً
عن التطويل والاملال . أمرنى بمن لايسعنى الا موافقته⁶ ؛

لأنه أحاط بى نعمه وملاطفته .] وهو أصدق الوزراء ديناً وأحقهم يقيناً وأوفرهم
علماً وأوفرهم حليماً وأعدلهم خلقاً وأجملهم خلقاً وأكبرهم [حياء]⁷
وأكثرهم عطاءً وأحسبهم أدباً وأنسبهم نسباً⁸ وأملحهم صورةً وأحلهم
سيرةً وأنقنهم فكراً وأطيبهم ذكراً .]⁹ أعنى الوزير الأعظم و الدستور
الأفخم الذى عم احسانه و فشا حضرت¹⁰ محمد پاشا اللهم اجعل شمس
دولته على فلك الوزارة مضيئة ، و بدور نفوس سائر الوزراء من انوار
تدييره مستضيئة . و رتبته على مقدمة وعشرة¹¹ أبواب و خاتمة .

1 S'de Besmelede'den sonra يامعين

1a D,S,M: الفرقة

2 M: الزائفة

2a D,S,M'de yok.

3 M: بعده

4 D,M.

5 T,B,S: فهذا

6 M: موافقة

7 D,M.

8 D,M.: حسباً

9 D,S,M.

10 D,S,M'de yok.

11 M: عشر

المقدمة ¹ (S/97 a) واعلم ² إنى أمرت من ذلك الجناب المستطاب أن
أورد ما أورده في هذا الكتاب باللسان التركي * لتعم ³ فائدته و تكثر ⁴
عائدته و الآ فذلك الجناب العالی (M/230 a) المحفوف بصنوف الفضائل
و المعالی ⁵ (D/2 a) حظ اوفى في جميع الالسة كما أن له يدأ طولى ⁶ في
استعمال السيوف و الالسة فهنا أنا افيض في المقصود مستعينا من الملك
المعبود . و بعد ⁷

1 D,M,S: مقدمة

2 S: اعلم

* Bütün nüshalarda (بلسان التركي).

3 M: (لیم) Sayın Karahan eseri tanıtırken verdiği bu kısmı şeklinde okumuştur.
(Bk. s. 15).

4 M: يكثر

5 S: المعانى

6 Sayın Karahan eseri tanıtırken, bu kelimeden sonra bir (صلح) kelimesi eklemiştir (s. 15). Bu kelime, ne kendisinin kullandığı Bodleian nüshasında ne de bizim bulduğumuz nüshalarda mevcuttur. Üstelik bize göre, böyle bir eklemeyi gerektirecek durum da söz konusu değildir.

7 Baştan itibaren buraya kadarki Arapça metnin tercümesi şöyledir: "Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla..

"Hamd, bizi Kurtuluşa Eren Fırka'dan (Fırka-i Nâciye) kılın ve sapık inanışlardan koruyan Allah'adır. Ve salât, doğru yolun yol göstereni Efendimiz Muhammed'e ve doğruluğun yoluna giren Al'ine ve Ashâbınadır.

"Zavalh kul Muhamed Emin İbn Sadru'd-Din eş-Şirvani der ki: Bu, *Muhtasar fi Beyani Makalat-i Ehlil-'Alem ve'l-mezahibi'l-Muhtelifeti li-Tava'ifi'l Umem* (Âlem Halkının Görüşlerinin ve Milletlerin Çeşitli Mezheplerinin Açıklanması Hakkında Kısa Bir Eser)'dir. Onu, uzun ve sıkıcı olmasından kaçınarak özet yollu yazdım. Bunu yazmamı, bana, elimde, kendisine uymaktan başka birşey gelmeyen kimse emretti; çünkü o, beni, nimetlere ve iltifatlara gark etmiştir. Ve o, din yönünden vezirlerin en doğrusu ve onların yakın bakımından en haklısı, ilim cihetinden en zengini, hilm itibariyle en vakuru, yaradılış yönünden en adâletlisi, huy ve ahlâk bakımından en güzeli, hayâ yönünden en büyüğü, ihsan verme cihetinden onların en çok vereni, edeb itibariyle en güzeli ve soy yönünden en soylusu ve şekil bakımından en düzgün olanı ve gidişatı yönünden en yumuşağı, fikir cihetinden en sağlamı ve anılması itibariyle de onların en hoş olanıdır. Bununla kastettiğim, ihsanı yayılan ve dağılan Vezîr-i Âzam ve Düstur-u Efham olan Mehmed Paşa'dır. Allah'ım onun devletinin güneşlerini, vezirlik dünyası üzerinde parlar kıl ve diğer vezirlerin mülklerini de onun idaresindeki aydınlıkla parlat!

"Ve bu eserimi, Mukaddime, On Bâh ve Hâtıme (Sonuç) şeklinde düzenledim.

"Mukaddime: Bil ki, bu yüce vezîr tarafından, bana, bu kıtapta yazacağım şeyleri, faydası umûmîleşsin ve yararı yaygın olsun diye Türkçe yazmam emredildi. Aksi halde etrafım, faziletli ve yüce kişilerden oluşan sınıfların çevrelediği bu yüce şahsın, kılıç ve ok kullanmaktaki mahareti gibi, bütün lisanlara vâkıf olmakta da bir zevki vardır. İşte ben, gayeye ulaşmakta Yüce Ma'bud'dan yardım diliyorum. Ve sonra..."

Bilgil ki ihtilâf-ı ümem ve tebâyün-i mezâhib-i Benî Âdem sünnet-i kadîme ve t̄arîka'î 'atîkadur. Öyle ki ¹ Rabbu'l-Âzze tebareke ve te'âlâ buyürür ki: ((وَمَا [كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا])². Ve dahî buyürür ki: ((وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ))³. Ve bir mevzi'de yine buyürür⁴. ((وَقَطَعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَّةً مِّنْهُمْ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ))⁵. Ve li-hâzâ Ümmet-i Muḥammed 'aleyhi's-şalâtu ve's-selâm⁶ fırak-ı muhtelifeye müteşâ'ib olmuşlardır. Öyle ki Resül-i Ekrem şalevâtu'l-lahi 'aleyhi⁷ buyürmüşdür ki: ستفرق امتي ثلاثا و سبعين فرقة) ⁸. Bū ḥadîs-i şerif mu'cizât-ı Nebî 'aleyhi's-selâmdandır. Zîrâ haber vîrdüklerî üzre⁹ ümmet-i Muḥammed¹⁰ yetmiş üç fırkaya müteferriḳ¹¹ öldilar; cümle min ḥayşu'l- i'tikâd ehl-i nârdur¹², illâ¹³ bir fırka ki Nebî¹⁴ 'aleyhi's-selâm¹⁵ ve şahâbe-i kirâm t̄arîkine sâlik olmuşlardır. Ânlara¹⁶ Ehl-i Sünnet ve Cemâ'at dîrler. Ve bû¹⁷ yetmiş üç fırka uşul-i mezâhibdür ki, mâ-beynlerinde muḥâlefet-i külliye vârdur ve illâ şu'abu ve fûrû'u dahî (M/230 b) ziyâdedür.

1 D'de yok.

2 Yunus (10), 19: "İnsanlar bir tek ümmet idiler, sonra ayrılığa düştüler..."

3 Hud (11), 118: "Hâlâ ihtilâf edip durmaktadırlar."

4 D: "ve buyürür ki"; M: "ve yine buyürür ki".

5 A'raf (7), 168: "Onları yeryüzünde bölük bölük ayırdık Onlardan kimi iyi kişileri; kimi de aşağılık..."

6 B;M: 'aleyhi's-selâm.

7 D,M,S: Şalla'l-lahu 'aleyhi ve sellem.

8 "Ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Biri dışında hepsi de cehennemdedir. O bir fırka da, benim ve ashabımın üzerinde bulunduğumuz yolda olanlardır." Bu hadîs için bk.: Tirmizî, *El-Cami'u's-Şahiḳ* (Kâhire, 1292), 2/107; İbn Mâce, *Sunen* (M.F. 'Abdu'l-Bâkî neşri), 2/1321-2; Ebu Davud, *Sunen* (M. M. 'Abdu'l-Hamid nşr.), 4/198.

9 D: üzredür.

10 S: ümmetî.

11 M: müteferriḳa.

12 M: ehl-i nârdurlar.

13 M: ve illâ

14 S: Ḥazret-i Nebî

15 M,S: 'a.m.

16 M'de yok; D: ki ânlara.

17 S: bû.

I. EL-BÂBU'L-EVVEL FÎ FIRAKİ'L-MU'TEZİLE¹

Bü tã'ifeye^{1a} Mu'tezile tesmiye itmege² sebab bûdur ki³, bü tã'ife-nün re'isi Vâşıl bin 'Atâ, Şeyh Hâsan Başrî Hâzretlerinün mescid-i Kûfede meclis-i va'azlarından⁴ kalkûb, "Mürtekib-i kebîre ne mü'min ve ne kâfirdür" deyü taqrîr iderek mescidde (B/140 a) bir âhar yere⁵ vârub ôtürdi. Şeyh Hâsan Başrî⁶ bü hâli göricek, (قد اعتزل عنا)⁷ buyurdılar, ya'nî bizüm⁸ i'tikâdumuzdan (S/97 b) ve haqdan bâtıla meyl itdi, dîmekdür.

(D/2 b) Kâzî 'Abdu'l-Cebbâr, ki kibâr-ı Mu'teziledendür, dîr ki: Kûr'an-ı Kerîmde her maħalde ki lafz-ı i'tizâl vâki^c olmuşdur, murâd bâtıdan [haq cānibine]⁹ i'tizâldür; ke-ķavlihi Te'ālā: (فَإِنْ اِعْتَزَلُوكُمْ) (فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ) el-āyetu ve ķavlihi¹¹ Te'ālā: (فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ) (فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ) el-āyetu ve ğayru zālik.¹²

Pes ma'lûm öldi ki, i'tizâl şıfat-ı medh imiş, şıfat-ı¹³ zem degül imiş. El-cevâb: Biz diriz¹⁴ ki, bü kelâm menķuzdur; bü āyet-i kerîme ile¹⁵. (فَإِنْ لَمْ تُوْمِنُوا لِي فَاَعْتَزِلُونِ)¹⁶. Zîrâ bü maħalde i'tizâlden murâd küfürdür. Ve bi'l-cümle cemi^c Mu'tezile egerçi müttefikler-

1 "Birinci Bâb Mu'tezile Fırkaları Hakkındadır".

1a T ve D nüshalarında bu kelime daima "tã'yife" şeklinde yazılmıştır.

2 S'de müstensih, kenarda, "düzeltme" (neseħa) kaydıyla "ölunmağa" kelimesini verir.

3 M: bü idî ki.

4 D: Hâzretleri Kûfe mescidünde va'az iderken merķüm Vâşıl meclis-i va'azdan.

5 D: vârub mescidün bir kōşesine ôtürdi; M,S: maħalle.

6 D: Hâsan Başrî Hâzretleri

7 "O (Vâşıl) bizden ayrıldı."

8 S. bizüm.

9 D.

10 Nisa (4), 90: "...Eğer sizden uzak durur, sizinle savaşmaz..." S,D'de "el-āyetu" yok.

11 D: ve ke-ķavlihi.

12 Nisâ' (4), 91: "... Eğer sizden uzak durmazlar, barış teklif etmezler..." S'de āyeti takiben "el-āyetu" yok.

13 S'de yok.

14 M: derüz

15 D,M,S: ile ki.

16 Duħān (44) 21: "Bana inanmazsanız başımdan çekilin."

dür¹, nefy-i şifât-ı zâyide'i kadîme itmekde; ve Qur'an² maḥlûḳdur³ demekde; ve Rabbu'l-İzzetü aḥiretde mer'iyy(un) bi'l-başar degüldür demekde; ve ḥusn ve ḳubḥ-i eşyâ (M/231 a) 'aklîdür demekde⁴; ve ri'âyet-i ḥikmet ve maşlahat-ı ef'al Allahda vâcibdür demekde; ve işâbet-i mutîc ve 'iḳâb-ı 'aşî lâzımdur demekde; lakin yigirmî fırkâdurlar⁵, birbirlerin ikfâr iderler.

1) El-Fırkatu'l-Ülâ el-Vâşiliyye⁶:

Bü tã'ife Vâsıl bin 'Atâ [131/748] etbâ'idür. Mezheb⁷ ve 'akîde-leri bûdur ki, Rabbu'l-İzzetü⁸ izâfet-i şer mümteni'dür;⁹ ve küfr ile¹⁰ İmân mâ-beyninde menzile şâbitdür; ve Ḥâzret-i 'Osmân ve ḳatele'i 'Osmândan çad-i¹¹ ferîḳayn lâ-'ale't-ta'yîn taḥṭte iderler;¹² ve daḥî ḥükm iderler ki, 'Alî ve Talḥa ve [Zübeyriñ]¹³ vaḳ'a'i Cemelden şoñra şehâdetleri maḳbûle degüldür; ve daḥî tecvîz iderler ki, Ḥâzret-i 'Osmân ne mü'min ve ne kâfir idî ve¹⁴ nârdâ muḥalled ölmasın¹⁵ daḥî tecvîz iderler.

1 D, diğeri nüshalardan ayrı olarak şu geniş açıklamada bulunur: "ya'nî semî' ve başlı ve 'alim ve ḥabîr ve mütekellim ve kâdir ve mürid degüldür; şifât-ı 'ayn-ı zâtdur derler; 'alim (un) lâ 'ilme lehu, kâdir(un) lâ kudrete lehu; murâdları bû ki şifât-ı 'ayn zâtdur; felâsife daḥî bû itikaddadurlar, belki şüfiyye bile nefy-i şifât zâyide-i kadîme itmege ve Qur'ânî Ehl-i Sünnet Qur'an kadîmdür didükleri, ya'nî kelâm-ı İlahinüñ celle zikruhu ma'nâsıdır, ya'nî kelâm-ı nefsi, (ان الكلام لى الفواد و اما جعل اللسان على الفواد) (Kelâm kalptedir ve lisan kalbe konmuştur) delîle(n); Mu'tezile dîrler ki, kelâm, ki murâd elfâzdur, ḥâdişdür ve kelâm şifât-ı İlahiyyeden degüldür. Ehl-i Sünnet dîrler ki, şifâtdandır ve Kur'an maḥlûḳ ve ḥâdişdür demekde ve dellilleri bûdur ki: (لا تدرکه الابصار و هو يدرك الابصار) (En'am(6), 103); ve daḥî: (لن ترانى) (A'râf(7), 143) den istidlâl iderler ki te'bîd içündür, dîrler; (Len) ḥarfî. Ehl-i Sünnet ve Cemâ'at derler ki: (وانكم سترون) (Kıyâme (75), 22) ve ḥâdiş-i şerîf ki: (خلق ابرح الارض حتى ياذن لى ابي) (Ehl-i Sünnet (len) taḥdîd içündür, dîrler. Ve Rabbu'l-İzzetü aḥiretde mer'iyy(un) bi'l-başar degüldür demekde ve ḥusn ve ḳubḥ-i eşyâ 'aklîdür demekde ve ri'âyet-i ḥikmet ve maşlahat-ı ef'al Allahda vâcibdür (D/3 a), ya'nî her ne kim eyfûdür 'ibâduna itmek lâzımdır. Ehl-i Sünnet dîrler ki: Lâ, işlah-ı 'âlem Bâriye vâcib degüldür, demekde. Ve işâbe'i mutîc ve 'iḳâb-ı 'aşî lâzımdur demekde; lakin yigirmî fırka dîrler ki, cümle birbirin ikfâr iderler."

2 S: Qur'ânî

3 M: muḥlûḳ ve ḥâdişdür demekde

4 Bu cümle S'de önceki cümle ile yer değıştirmiştir.

5 Krş.: İ'tikâdât, 40: 17 fırka; el-Fark, 67: 20 fırka; el-Milel, 1/43-78: 12 fırka.

6 Krş.: İ'tikâdât, 40.

7 M: mezhepleri

8 D,S,B: Rabbu'l-İzzetü

9 D: mümtetü'dür, ya'nî Allahdan şer şâdir ölmez. Ehl-i Sünnet ḥayr ve şer Allahdandır, dîrler; (تفضل به من تشاء و تهدي من تشاء).

10 D,M: ve

11 S: vâhid-i ferîḳaynî

12 M: muḥtîdür dîrler ve.

13 D,M; T,B ve S Zübeyr.

14 S'de yok. T'de müstensih, "kâfir" ve "nârdâ" kelimelerinin üst tarafına "ḥâşâ" kelimelerini daha küçük olarak yazmıştır.

15 M: ölmasın.

2) El-‘Amriyye¹:

Bū ṭā’ife ‘Amr bin ‘Ubeyde mensūblardur. Mezbūr ‘Amr, ruvāt-ı hadiṣdendür; zühd ile ma‘rūfdur; lakin ‘aķidesi Vāṣiliyye ‘aķidesine muṭābıķdur, illā vaķ‘a’i ‘Osmānda² ferikayn, ikisi daķi fāṣıķlar idi³, dırler.

3) El-Huzeyliyye⁴:

Bū ṭā’ife şeyhu’l-Mu‘tezile olan Ebū’l-Huzeyl bin el-‘Allāf [226 / 840]⁵ etbā’ıdır. Ve mezhepleri (S/98 a) būdur ki, Haķ Subḥānehu ve Te‘ālānuñ ḥālikıyyeti bir mertebeye⁶ vāṣil olūr ki, andan ṣoñra hiç nesne ḥaķ itmeģe ķādir olmāz. Ve daķi maķdūrātu’l-lah fenā bülūr, dırler. Ve ehl-i ḥulduñ ḥarekāti munķatı‘a olüb dā’imā (M/231 b) sūkūn üzre olürlār⁷.

4) En-Nazzāmiyye⁸:

Bū ṭā’ife İbrāhım bin en-Nazzām⁹ [231/845] etbā’ıdır. Ve mezhepleri būdur ki, çöķ nesneye insān ķādir olūr^{9a}, ḥāṣā Rabbu’l-‘İzze āña ve ānuñ cinsine (D/3 b) ķādir olmāz¹⁰. Ve icmā‘ ve kıyās ve ḥaber-i vāḥid delil degüldür, dırler. Ve [aṣḥāb-ı kirāmuñ cümlesüne]^{10a}, ḥattā ‘Alıye¹¹ bile sebb iderler.

5) Eṣ-Şumāmiyye¹²:

Bū ṭā’ife Şumāme bin Eṣres [en-Numeyri]¹³ [213/828] etbā’ıdır. Me’mūn ḥalife zamānında¹⁴ zuhūr itdiler. Fi’l bi-lā fā’ıl cā’izdür, dırler.

1 B,D,M:(العمرية)Krş.: İtikādāt, 40; el-Farķ, 72.

2 D: Ḥāzret-i ‘Osmānda.

3 D,M: fāṣıķlardur.

4 Krş.: İtikādāt, 41.

5 B ve M’de yalnızca “Ebū’l-Huzeyl”.

6 D,M,S: ḥadde.

7 D,M: olūr. D,M,S,B’de ayrıca “dırler.”

8 Krş.: İtikādāt, 41.

9 D,M: Nazzām.

9a. B,D,M,S: olūr ki.

10 D: ya‘nı şer idemez; insān şerre ķādirdür.

10a. D,M,S.; B,T: aṣḥāb-ı kirāma ve cümlesüne.

11 D: Ḥāzret-i ‘Alıye.

12 S,T,B: “et-Tumāmiyye”. Krş.: İtikādāt, 42; el-Milel, 1 / 70; el-Farķ, 103.

13 S: Tummām bin Esreş; T, B: Tumāme bin Esres. İtikādāt’ı neşreden ‘Alı Sāmı en-Neşşār, İtikādāt’ın Brill. 585 numarada kayıtlı nüshasında, “Şumāmiyye” ve “Şumāme” kelimelerinin “Tumāmiyye” ve “Tumāme” şeklinde olduğunu 42. sayfa, 2 ve 4. notlarda belirttikten sonra, “Şumāme”yi tercih eder. Buna göre, müellifimizin Brill’deki bu nüshayı veya kopyelerini görmüş olması ve bu firkanın adını da buna uygun olarak vermiş bulunması; D ve M nüshalarının müstensihlerinin de, firkanın ismini daha sonraki düzeltmelere göre metinde verdiğimiz şekilde düzeltmiş olmaları ihtimal dahilindedir.

14 D,M,S: ‘aşırında.

ve Yehüd ve Naşārā ve Zenādika āhiretde türāba münkalib ölürler¹, cennete ve nāra dāhil ölmāzlar², dīrlər.

6) El-Bişriyye³:

Bū ṭā'ife Bişr bin Mu'temir [226/840] etbā'ıdır⁴. Mezhebleründe⁵ Allah Te'ālāya luṭf (B/140 b) vācib degüldür. Ve tevlid-i ef'al bünlarıñ muḥtara'larıdır.

7) El-Mu'ammeriyye⁶:

Bū ṭā'ife Mu'ammer⁷ bin 'Abbād [es-] Sulemi [220/835] etbā'ıdır. Mehzebleri būdur ki, Ḥaḳ Subḥānehu ve Te'ālā ecsāmdan ḡayrī hiç nesne ḥalk İtmemişdür; a'rāz ecsām muḥteri'atıdır, ya ṭab'a(n) iḥ-rāk gibi nāre nisbet, veyā iḥtiyāra(n)⁸ elvān gibi ḥayvāne nisbet.

8) El-Muzdāriyye⁹:

Bū ṭā'ife Ebū Mūsā ['İsā] bin Şabiḥ el-Muzdār¹⁰ [226/840] etbā'ıdır¹¹. Mezhebleri būdur ki, Ḳur'ān mişli belki¹² daḥi aḥsen nazme (n) ve belāgat(en) [kelām te'lifine]¹³ insān daḥi¹⁴ kādirdür. Ve kıdem-i (M/232 a) Ḳur'āna kâ'il olanları ikfār İderler. Ve sulṭāna¹⁵, mülāzım olan kimesne kâfirdür¹⁶, (لا یرث و یورث منه)¹⁷ derler. Ve Ehl-i Sünnet¹⁸ ve Cemā'atı daḥi ikfār İderler.

1 D: ya'ni hayavanat gibi ve dahi (و يقول الكافر يا ليتني كنت ترابا) [Nebe'(78) 40].

2 B,D: ölmāzlar.

3 Krş.: *İtikādāt*, 42.

4 D: etbā'ıdırler.

5 D,M: mezhebleri

6 D: Ma'meriyye. Krş.: *el-Milel*, 1/65; *el-Farḳ*, 91.

7 D: "Ma'mer" olarak harekeli.

8 D: iḥtiyār; T,b: yā iḥtiyāre (n).

9 Bütün nüshalar ve *İtikādāt*, 42'de "el-Muzdāriyye". *El-Milel*, 1/68 ve *el-Farḳ*, 100: "El-Murdāriyye", ki fırkanın meşhur adı da būdur.

10 Bütün nüshalarda: "Ebū Mūsā bin Şabiḥ el-Muzdār". *İtikādāt*, 42: "Ebū Mūsā bin 'İsā bin Mesīḥ el-Muzdār". *El-Milel*, 1/68: "Ebū Mūsā 'İsā bin Şabiḥ el-Murdār"; *el-Farḳ*, 100: "İsā bin Şabiḥ, el-ma'rūf bi-Ehl-i Mūsā el-Murdār".

11 D: etbā'ıdırler.

12 S: belki.

13 D,M.

14 D ve M'de yok.

15 D: selāṭıne. S ayrıca şunu ekler: "ya'ni Resül Ekreme şalla'l-lahu 'aleyhi ve sellem." Ancak bu ilāve, anlam itibariyle doğru olmamak gerekir.

16 D: mülāzemet İden kimesneler kâfirlerdür.

17 Ne mīras alabilir, ne de mīras bırakabilir.

18 D: Ehl-i Sünneti

9) El-Hişâmiyye¹:

Bü tâ'ife Hişâm bin 'Amr el-Fuvaî [226 / 840] etbâ'îdür.² Cennet ve cehennem (S / 98 b) henüz mahlûk degüldür, dîrler.³ Ve Qur'anda helâl ve harâma delâlet yökdur, derler. Ve: (حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ) ('⁴ dîmekden men' iderler: lafz-ı vekîlî Allah Te'alâya⁵ ıtlâk itmek câ'iz degüldür, dîrler.

10 El-Câhızıyye⁶:

Bü tâ'ife 'Amr bin Baħr el-Câhız⁷ [256 / 870] etbâ'îdür.⁸ Ma'arif [-i bi'l-lah]⁹ bi-esrihâ bedîhiyyedür, derler.¹⁰ Ve in'îdâm-ı cism mümteni'dür, derler. Ve ħayr ve Şer fi'l-i 'abdür, derler. Ve Qur'an ceseddür, târet(en) racule ve târet(en) mer'eye münkalib ölü.¹¹

11) El-Cubbâ'iyye¹²:

Bü tâ'ife Ebü 'Alî Muħammed bin 'Abdî'l-Vehhâb el-Cubbâ'î [303 / 915] etbâ'îdür. Mezhebleri bûdur ki, kelâmu'l-lah mürekkebdür, ħurûf ve eşvâtdan; ve mahlûkdur cisimden. Ve mürtekeb-i kebîre ölan kimesne tövbesiz ölse nârde muħalled ölü. Ve kerâmât-ı evliyâyı daħî nefy iderler.

1 Krş.: *I'tikâdât*, 43; *el-Milel*, 1 / 72; *el-Fark*, 96.

2 D: etbâ'îdürler.

3 D şu ilâvede bulunur: "Delîlleri bûdur ki: < عرضها كعرض السماء والأرض > [Ĥadîd (57), 21]. Böyle ölicaķ ŧüllî ne olmaķ gerekdür. Pes daħî mahlûk ölmamiŐdurlar. Ve Ehl-i Sünnet dîrler ki: (اسكن أنت وزوجك الجنة) [A'raf (7), 19] ve daħî (اعدت للمتقين) [Ali-'Imrân (3) 133] (D / 4a) mâzil Őigasi İledür."

4 Al-i 'Imrân (3), 173: "...Allah bize yeter ve O ne güzel Vekil'dir..."

5 D,M,S: Allah Te'alâ Ĥazretlerine

6 Krş.: *I'tikâdât*, 43; *el-Milel*, 1 / 75; *el-Fark*, 105.

7 T,B: 'Amr bin el-Baħr el-Câhız.

8 D: etbâ'îdürler.

9 S.; T,B,D,M: ma'arif bi-esrihâ.

10 D: dîr; S: dîrler. (Devamlı olarak "dîrler").

11 D'de metin içinde Şu ek vardır: "Qur'an-ı 'azîm gâhî er Şüretünde, gâhî 'avret Şüretünde zâhir ölü." S ve M'de bu kısım "saħħa" kaydıyla kenarda Őunlar da vardır: "dîrler; ya'ni Qur'-ân-ı Şerîf gâh er Şüretünde ve gâh 'avret Şüretünde zâhir ölü."

12 Krş.: *I'tikâdât*, 43; *el-Milel*, 1 / 78; *el-Fark*, 110.

12) El-Hâşimiyye¹:

Bü tã'ife Ebü Hâşim [‘Abdu’s-Selâm] ibn Ebi ‘Alıyyi'l-Cubbâ’i² [321/933] etbâ’idür. Bi-lâ ma‘şiyet insân ‘ikâba müstehak ölür, dırler; egerçi icmâ‘a ve hikmete muhâlif dağı İse.

13) El-Ka‘biyye³:

Bü tã'ife (M/232b) Ebü'l-Kâsım Muhammed bin el-Ka‘bi⁴ [319/931] etbâ’idür.⁵ Fi‘l-i Rab bi-ğayr-i irâde vâkı’dür, dırler.⁶ Ve Allah Te‘âlâ semî‘ ve başır degüldür, dırler.⁷

14 El-Ĥayyatıyye⁸:

Bü tã'ife [Ebü'l-Ĥuseyn ‘Abdu’r-RaĤım bin Muhammed bin ‘Osmân el-Ĥayyât]⁹ [290/903] etbâ’idür.¹⁰ Ve Ef‘âl-i ‘ibâdî kudret-i ‘abde nisbet İderler.¹¹ Ve ecsâm ĥâl-i ‘ademde yine cism İdî, dırler.

15) El-Esvâriyye¹²:

Bü tã'ife [‘Ali el-] Esvâri¹³ etbâ’idür. Mezhebleri bûdur ki, Allah¹⁴ Te‘âlâ bir şey’in ‘ademî İle¹⁵ ĥaber vırse, veyâ ĥüd ‘ademine ‘İlmî müte‘al-ĥık olsa¹⁶ (D/4 b) aña kâdir ölmâzlar, ve lakin insân kâdir ölür, dırler.

1 M: el-Hâşimiyye; D: el-Behşemiyye. Maamafih fırka, *İtikâdât*, 44, *el-Milel*, 1/78-9, *el-Fark*, 111’de “el-Behşemiyye” başlığı altında verilir.

2 *İtikâdât*, 44: Ebü Behşem. D: Ebü Hâşim bin Ebü ‘Alı ibn el-Cubbâ’i.

3 Krş.: *el-Milel*, 1/76-7; *el-Frak*, 108-9.

4 *el-Milel*, 1/76: Ebü'l-Kâsım bin Muhammed el-Ka‘bi; *el-Fark*, 108: Ebü'l-Kâsım ‘Abdu’l-lah bin Aĥmed bin Maĥmüd el-Belĥi el-Ka‘bi.

5 D: etbâ’idürler.

6 D: Şu ilâvede bulunur: “ya‘nî ĥâşâ ne eyleyeceğini bİlmez.”

7 D: derler.

8 Krş.: *İtikâdât*, 44; *el-Milel*, 1/76 vd.; *el-Fark*, 107.

9 S: Ebü'l-Ĥasan bin Ebi ‘Amr bin el-Ĥayyât. T,B,D,M: Ebü'l-Ĥasan ibn ‘Amr el-Ĥayyât. *İtikâdât*, 44: Ebü'l-Ĥasan ‘Abdu’r-Raĥım el-Ĥayyat. Doğrusu bizim tesbit ettiğimiz gibidir. Krş.: *Maĥâlât*, 632; *el-Fark*, 107. Maamafih *el-Milel*, 1/76, Sivas nüshasına yakın bir isim verir: Ebü'l-Ĥuseyn bin Ebi ‘Amr el-Ĥayyât.

10 S,D,M’de yok.

11 D: ayrıca Şu aĥklamada bulunur: “ya‘nî ‘abd kendü fi‘linün hâlikiğur. Ehl-i Sünnet dırler ki, bizİ dağı ve ef‘allerimizi dağı Allah Te‘âlâ ĥalk İder.”

12 Krş.: *Maĥâlât*, 203, 559, 562; *el-Fark*, 91.

13 Bütün nüshalarda “Esvâri”.

14 D,M: Ĥak

15 M: ‘ademİle.

16 D: Şu aĥklamada bulunur: “‘adem-i İmân, Ebü Leheb gibi ve Ebü Cehil gibi”.

16 El-İskāfiyye¹:

Bū tā'ife Ebū Ca'fer [Muḥammed bin 'Abdi'l-lah] el-İskāfi² [240/854] etbā'ıdır. Ve³ dırler ki: Allah Te'ālā 'uqalāya zulm itmege kâdir degüldür⁴ ve şıbyân ve mecânine zulm itmege kâdirdür, (S/99a) <dırler.>

17 El-Ca'feriyye⁵:

Bū tā'ife Ca'fer bin Ḥarb [236/850] etbā'ıdır. Fussâk-ı ümmetde Mecûsdan⁶ eşed kimesne vârdur, dırler. Ve ḥadd-i şurb icmâ' ile⁷ sâbit ölmak ḥatâdur, dırler;* zîrâ ḥad bâbında mu'teber naşdur,⁸ derler. Ve sâriq-ı ḥabbe fâsiqdur ve imândan ḥâricdür, dırler.*⁹

18) El-Ḥâbitıyye¹⁰:

Bū tā'ife Aḥmed bin Ḥâbitı¹¹ [232/846] etbā'ıdır. Mezhebleri bûdur ki, 'âlem için iki ilâh vârdur: Birî kâdim^{11a}, ki Allah Te'âlâdur; ve biri¹² ḥâdis, ki mesîḥdür,^{13*} ve nâsîn âhiretde ḥisâbın gören Mesîḥdür.*¹⁴ (M/233 a) (وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَافًا صَافًا)¹⁵ den murâd Mesîḥdür, dırler.¹⁶

1 Krş.: *Maḳâlât*, Fihrist, s. 615'de çeş. yer.; *el-Fark*, 102.

2 Bütün nüshalarda "el-İskâf",

3 D: ve M'de yok.

4 D: şu açıklamada bulunur: "ya'nî 'uqalâ kendülerinden yaramazı def' iderler."

5 Krş.: *Maḳâlât*, 624-5 çeş. yer.; *el-Fark*, 101-2.

6 M: Mecûsiden.

7 D,M: icma'la.

8 D: naşş-ı şerif mu'teberdür.

9** işaretleri arasındaki kısım B'de yoktur.

10 S,D,M: el-Ḥâbitıyye. T,B: el-Ḥâbitıyye. Biz, *el-Fark*, 140, 166 ve *el-Milel*, 1/66'dan tesbit ettik.

11 S,D,M: Aḥmed bin Ḥâbit; B: Aḥmed bin Ḥâ'ıt; T: Aḥmed bin Ḥâyt.

11a. T: kâdim.

12 S: bir.

13 D: "Birî bûdur ki kâdimdür Allah Te'âlâdur ve biri dahl ḥâdisdür ki Mesîḥdür". M: "Ve bir ḥâdisdür ki".

14** işaretleri arasındaki kısım B'de yoktur. M: dırler; D: ve kerime-i.

15 Fecr (89), 22: "Melekler sıra sıra dizilip Rabbinin buyruğu gelince...".

16 M'de "dırler" yok.

(T/2a) 19) [El-Ḥadeşiyye]¹:

Bü tã'ife Fazl [el-Ḥadeşi]² [257/870] (B/141 a) etbã'îdür. Ve tenäsühlerdür.³ Ve cemî'î hayavânât tekâlf-i şer'le⁴ mükellefdür, dîrler.⁵

20) Eş-Şâlihiyye:

Bü tã'ife [Şâlih Kıbbe]⁶ etbã'îdür. Ve⁷ Şıfat-ı 'ilm ve kıdret ve semi' ve başar meyyit ile daḥî kã'im ölmak cã'izdür, dîrler.⁸

II. EL-BÂBU'S-ŞÂNÎ Fİ FIRAKÎ'L-ḤAVÂRİC⁹

Cümle Ḥavâric müttefiklerdür¹⁰ki, insân ma'şiyet İtmekle kâfir ölü. Ve Ḥazret-i 'Osmân ve 'Alî¹¹ ve Talḥa ve Zübeyr ve 'Ayşeyî¹² ikfâr İderler. Ve Ḥazret-i Ebû¹³ Bekr ile Ḥazret-i 'Ömere ta'zîm İderler. Ve Ḥavâric yigirmî üç fırkadur.¹⁴

1) Fırka'î Ülä el-Ḥakemiyye¹⁵:

Bü tã'ife öl kavimdür ki, Ḥazret-i 'Alî ḥakeme râzî ölüb ve bü tã'yife¹⁶ 'askerden mufârakat İdüb, Ḥazret-i 'Alî ve Mu'âviye¹⁷ ikfâr İtdiler.¹⁸ Ve 'Alîye¹⁹ sâylediler ki: "Eger sen ḥaḳ İmâm İseñ,^{20*} niçün

1 S: el-Ḥarbiyye; T,B,D,M: el-Ḥadbiyye. Biz, *el-Farḳ*, 80, 160 ve *el-Milel*, 1/60'dan tesbit ettik.

2 S: Fazl Ḥarbl; T,B,D,M: Fazl Ḥadbl.

3 M: tefäsühlerdür.

4 D: şer'iyeye İle; S: şer'le.

5 D: şu açıklamada bulunur: "ya'ni ât ve kıâtr ve kilâb mertebeye-ülâda insân İdiler ve ânlara tekâlf-i şer'iyeye lâzım İdl, yine lâzımdır dîrler."

6 S,T,B,M: Şâlihi; D: Şâlih.

7 D,M,S'de yok.

8 Aynı istikametteki bilgiler için krş.: *Maḳâlât*, 406.

9 "İkinci Bâb Ḥâricilerin Fırkaları Hakkındadır."

10 Krş.: *İ'tikâdât*, 46; *el-Milel*, 1/115; *el-Farḳ*, 45.

11 D: Ḥazret-i 'Alî

12 S,M: 'Ayşe'i; D: Ḥazret-i 'Ayşeyî

13 D: Ebî.

14 Krş.: *İ'tikâdât*, 46-51: 21 fırka; *el-Milel*, 1/115-137: 18 fırka; *el-Farḳ*, 45-67: 20 fırka.

15 D: "Fırka'î Ülä fi'l-Ḥavâric (D/5 a) el-Muḥakkime." Fırkayı krş.: *el-Milel*, 1/115;

el-Farḳ, 46.

16 D,M,S: oldukça.

17 M: Mu'âviye'i; D: Mu'âviye'i.

18 M: İderler.

19 D: Ḥazret-i 'Alîye; M,S: 'Alîye

20 D ve M'de "İse" yoktur. S, D,M: İdüñ İse.

hakeme râzi olduñ? Ve eger degül iseñ,*¹ niçün bizî Mu‘aviye ile cenge getürdüñ?”²

2) El-Ezârika³:

Bü tã‘ife [Ebü Râşid] Nâfi‘ bin [el-] Ezrak [el-Ĥanefi]⁴ [65/684 (?)] etbã‘dür. Taĥkîm ile⁵ ‘Alî kâfir öldi ve İbn Mulcem, ki ħâtil-i ‘Alidür, muĥıkdur, derler. Ve cümle şahâbe‘i kirâm kâfir ve⁶ muĥalled (un) fi‘n-nârdur, dîrler.⁷

3) En-Necdiyye⁸:

Bü tã‘ife [Necdet]⁹ bin ‘Amir [el-Ĥanefi] [69/688] etbã‘dür. Mezhebleri (S/99 b) bûdur, ki, nâsın imâma ihtiyâci¹⁰ yöküdur, lâzım olan ‘adâletdür.¹¹

4) El-Beyhesiyye¹²:

(M/233 b) Bü tã‘ife Ebü Beyhes bin [el-Heşşam bin Câbir el-Ĥârici]¹³ etbã‘dür. Mezhebleri bûdur ki, her kimesne ki¹⁴ Ĥaĥ Subĥânehu ve Te‘âlâyî cümle şifât ve esmâ‘ile^{14a} muttaşif bilmeye ve cemî‘ aĥkâm-ı şerî‘atî bilmeye kâfir ölür, dîrler.¹⁵

1** işaretleri arasındaki kısım M’de yoktur. D: “Ve eger degül İdün İse”.

2 D: getürüb bunca aşĥâbın ħatline ħarb-i Cemel ile ħarb-i Şiffinde sebep öldüñ, derler.

3 S: El-Ezârikiyye. Krş.: *İtikâdât*, 46; *el-Milel*, 1/118; *el-Farĥ*, 50.

4 *İtikâdât*, 46: Ebü Nâfi‘ Râşid bin el-Ezrak. Biz, *el-Farĥ*, 50 ve *el-Milel*, 1/118’den tesbit ettik.

5 M: taĥkîmle.

6 S’de yok.

7 B,S,M: dîrler. D son iki cümleyi şöyle verir:” Taĥkîm ile Ĥâzret-i ‘Alî kâfir dîrler ve İbn Mulcem Ĥâzret-i ‘Alî ħatline mülhem ölüb ‘Alîyi ħatî İtdükde muĥıkdur ve cümle aşĥâb-ı kirâm kâfirlerdür ve ‘umüm üzre muĥalled (un) fi‘n-nârdur, derler.”

8 Krş.: *İtikâdât*, 47; *el-Milel*, 1/122; *el-Farĥ*, 52 Fırkanın kaynaklardaki meşhur olmuş adı “en-Necedât”tır.

9 B. Diğer nüshalarda “Necd”.

10 D,M: ihtiyâcları.

11 D: derler.

12 Krş.: *İtikâdât*, 47; *el-Milel*, 1/125; *Maĥâlât*, 113-4.

13 Bütün nüshalarda “Ebü Beyhes bin el-Heşşam”. Biz, *Maĥâlât*, 620; *el-Milel*, 1/125’den tesbit ettik

14 D’de “ki” yok.

14a. D,S,M: esmâ’ ile.

15 M, S’de “dîrler” yok. D şu açıklamayı yapar:” ya‘nî İmân-İmâ-câ‘e bihi‘n-Nebiiyyue dîrler; pes tamâm aĥkâm-ı şerî‘atî herkese bilmek vacibdür; bilmeye kâfidür derler.”

5) El-'Acrediyye¹:

Bü tã'ife ['Abdu'l-Kerîm]² bin 'Acred etbã'îdür. Mezhebleri bûdur ki, etfâl-i müşrikîn ehl-i nârdur. Ve sûre'i Yûsuf Qur'ândan-degüldür, dîrler; zîrâ ki³ bü sûrede 'aşk-uma-şûk⁴ şerh olunmuşdur, Qur'an ölmak münâsib degüldür, dîrler.⁵

6) Es-Şaltıyye⁶:

Bü tã'ife 'Osmân bin Ebî'ş-Şalt⁷ etbã'îdür. [Mezhebleri]^{7a} bûdur ki, kâfir gelüb bize dâhil düşse,⁸ İslâmî ile hüküm ölnür; lakin [etfâlî]⁹ mevķûf ölnür, tã bâlîğ ölnunca; şoñra İslâma da'vet ölnür, kabûl itmeseler katl ölnürler.¹⁰

7) El-Meymûniyye¹¹:

Bü tã'ife Meymûn İbn 'İmrân¹² etbã'îdür. Kişî şulbî¹³ kızını kendüye

1 D,M: "El- 'Acârîde". Esasen fırkanın kaynaklardaki meşhur adı da böyledir. Krş.: *İ'tikâdât*, 47; *el-Milel*, 1/128; *el-Fark*, 56; *Maķâlât*, 93.

2 Bütün nüshalarda "Abdu'l-lah". Kaynaklar ittifakla bizim verdiğimiz şekli kullanır. Krş.: *İ'tikâdat*, 47; *el-Milel*, 1/128; *el-Fark*, 56; *Makalat*, 93.

3 D ve M'de "ki" yok.

4 D: 'aşk ile ma'şûk.

5 D buradan itibaren şu Arapça ilave bulunur:

وقد حكى امام النووى فى اطفال المشركين ثلاثة مذاهب الاكثر
انهم فى النار و الثانى التوقف و الثالث الذى صححه انهم فى الجنة لحديث صلّم :
«كل مولود يولد على فطرة الاسلام .» و حديث رؤية (D/5 b) ابراهيم
عليه السلام المعراج فى الجنة دخوله اولاد الناس . و قال محمد بن الحسن :
اعلم ان الله تعالى لا يعذب احداً بلا ذنب وهو (... ؟) رجحه النووى ؛
و فى اطفال المشركين اقوال اخرى ضعيفة لانطيل بذكرها و بالله العصمة
(و التوفيق) .

Krş.: En-Nevevî, *Şerhu'l-İmâm en-Nevevî 'ala Şaḥîḥ-i İmâm Muslim* (Mısır 1283) IV/187.

6 Krş.: *İ'tikâdât*, 48; *el-Fark*, 58; *Maķâlât*, 97.

7 *El-Fark*, 58: Şalt bin 'Osmân.

7a. D,S,M.; T,B: mezhebleründe.

8 D,M: olsa.

9 D,S,M.; T,B.: etfâl.

10 B,D.: ölnür.

11 Krş.: *İ'tikâdât*, 48; *el-Milel*, 1/129; *el-Fark*, 168.

12 *El-Milel*, 1/129: "Meymûn bin Hâlid".

13 D: kendü şulbî.

ve'l yâhûd oğluna nikâh itmegi tecvîz iderler; ve hayır ve şerri Allah Te'âlâdan bilmezler ve etfâl-i küffâr ehl-i cennetdür, derler.²

8) El-Ĥamziyye³:

Bû tâ'ife Ĥamza bin Edrek⁴ etbâ'îdür. Etfâl-i küffâr ehl-i nârdur, dîrler.

9) El-Ĥalefiyye⁵:

Bû tâ'ife Ĥalef [el-] Ĥâricî etbâ'îdür. Etfâl-i müşrikîn bi-lâ 'amel ve-lâ şirk ehl-i nârdur, dîrler.

10) El-Etrâfiyye⁶:

Bû tâ'ife etrâf-ı 'âlemde aĥkâm-ı (M/234 a) şerî'ate⁷ ilmî ölmayan⁸ kimesneler ma'zûrlardur, derler.

11) Eş-Şu'aybiyye⁹:

Bû tâ'ife Şu'ayb bin Muĥammed etbâ'îdür. Ve 'abd fi'linûn fâ'ilî ölmayüb kâsibîdür, dîmekde¹⁰ Ehl-i Sünnete tâbi'lerdür;¹¹ ve sâ'ir^{11a} i'tikâdları, Ĥavâric i'tikâduna muvâfıkdur.

12) [El-Ĥâzimiyye]¹²:

Bû tâ'ife [Ĥâzim bin 'Alî]¹³ etbâ'îdür. Ve bû tâ'ife Ĥâzret-i 'Alî şânunda tevaĥĥuf iderler.

(S/100 a) 13) [Eş-Şe'âlibe]¹⁴:

(B/141 b) Bû tâ'ife [Şa'lebe] bin 'Âmir¹⁵ etbâ'îdür. Mezhepleri

1 S'de yok.

2 S,B,M: dîrler.

3 Krş.: İ'tikâdât, 48; el-Milel, 1/129-30; el-Farĥ, 58; Maĥâlât, 93-4.

4 El-Farĥ, 58: "Ĥamza bin Ekrek."

5 Krş.: İ'tikâdât, 48; el-Milel, 1/130; el-Farĥ, 57; Maĥâlât, 93.

6 Krş.: İ'tikâdât, 48; el-Milel, 1/130.

7 M: şerî'at.

8 B,D,M: ölmayân.

9 Krş.: İ'tikâdât, 49; el-Milel, 1/131; el-Farĥ, 57; Maĥâlât, 94-5.

10 M: dîmek.

11 D: tâbi'ler.

11a T nüshasında dâimâ "sâyir" şeklinde yazılmıştır.

12 Bütün nüshalarda "el-Câzimiyye". İ'tikâdât, 49, el-Milel, 1/131: "El-Ĥâzimiyye". Maĥâlât, 96, el-Farĥ, 56: "El-Ĥâzimiyye".

13 Bütün nüshalarda "Câzim bin 'Âşım", Biz, el-Milel, 1/131'den tesbit ettik.

14. S: et-Tağlebiyye; T,B: et-Tegâlibiyye; D: et-Tegâlibe; M: et-Te'âlibe. Fırkânın ismi ve görüşlerini krş.: İ'tikâdât, 49; el-Milel, 1/131; el-Farĥ, 60; Maĥâlât, 97.

15 S,T,B,D: Tağleb bin 'Âmir; M: Tağleb bin Câmîr; İ'tikâdât, 49: Şa'leb bin 'Âmir; el-Farĥ, 60: Şa'lebe bin Mişkân.

büdur ki, tıfl eger şağır ve¹ eger kebır,² elbette veli ölür, meger ki ba' de'l-bülüg inkâr eyleye.³

14 El-Ahnesiyye⁴:

Bü tä'ife Ahnes bin Kays⁵ etbâ'ıdır. Ve⁶ kendü tä'ifeleründen⁷ (D/6 a) bir kimesne bilâd-ı müsliminde olsa, ikfâr iderler.

15) El-Ma'bediyye⁸:

Bü tä'ife Ma'bed bin 'Abdi'r-Rahman⁹ etbâ'ıdır. Mezhebeleründe¹⁰ kendü¹¹ dınleründe ölmayân¹² 'avretî nikâh itmek câ'iz degüldür.¹³

16) Er-Ruşeydiyye¹⁴:

Bü tä'ife [gök yüzünüñ şulâdıği] her şeyde¹⁵ 'öşr vâcibdür, dırler.

17 El-Mukremiyye¹⁶:

Bü tä'ife Mukrem [bin 'Abdi'l-lah el-] 'İclî¹⁷ etbâ'ıdır. Târiku's-şalât kâfirdür, dırler; ammâ terk-i şalât itdüğičün degüldür, belki Haq Te'âlâyı bilmedüğü için, derler.^{17a}

18) El-Ma'ümiyye¹⁸:

Bü tä'ifenüñ mezhebünde¹⁹ mü'min öl kimesnedür ki, Haq Te'âlâyı

1 M'de "ve" yok.

2 D: kebırdür. Bu nüshada bir sonraki kelime "elbette" yoktur.

3 S,D,M: inkâr-ı haq eyleye.

4 M: Ahniyye. Fırkayı krş.: *İ'tikâdât*, 49; *el-Milel*, 1/132; *el-Farq*, 60; *Maqâlât*, 97.

5 M: Ahnen ibn Kays.

6 D'de "ve" yok.

7 M: tä'ifelerinden.

8 M: el-Mu'bediyye. Fırkayı krş.: *İ'tikâdât*, 50; *el-Milel*, 1/132; *el-Farq*, 60; *Maqâlât*, 98.

9 M: Mu'îd bin 'Abdi'r-Rahman.

10 D: mezhebleri büdur ki; M: mezhebeleründe büdur ki.

11 S,D,M: kendü.

12 M: ölmeyen.

13 S'de ayrıca "dırler".

14 Krş.: *İ'tikâdât*, 50; *el-Milel*, 1/132; *el-Farq*, 61; *Maqâlât*, 90-100.

15 M: şey'e.

16 S'de harekeli olarak "el-Mukerremiyye".

17 S: Mukerrem. *İ'tikâdât*, 50'de de aynen böyle. M: Mekreme. Biz *el-Milel*, 1/133'den tesbit ettik.

17a. S,D,M: bilmedüğüdür dırler.

18 Krş.: *İ'tikâdât*, 51; *el-Milel*, 1/133; *el-Farq*, 57-8.

19 S,D,M: mezhebelerinde.

cümle esmâ¹ ve şifâtî ile² bile; eger böyle bilmeye³ mü'min degüldür, câhildür, dîrler.

(M/234 b) 19) **El-Mechüliyye⁴:**

Bü tâ'ifeñüñ⁵ katında bir kimesne Haq Te'älâyî ba'zı esmâ ile bilse⁶ kifâyet ider, ol kimesne⁷ mü'min ve 'arif ölür.

20 **El-İbâziyye⁸:**

Bü tâ'ife 'Abdu'l-lah bin İbâz etbâ'îdür. Ehl-i kıbleden bize muhâlif olanlar kâfirlerdür dîrler⁹. Ve mürtekib-i kebîre muvaḥḥid ve gayr-i mü'mindür, derler.¹⁰ Hazret-i 'Alî ve ekşer şaḥâbe'i kirâm kâfirlerdür,¹¹ derler.¹²

21) **El-Aşfariyye¹³:**

Bü tâ'ife Ziyâd bin [el-] Aşfar etbâ'îdür. Kavilde taḫıyye câ'izdür; 'amelde câ'iz degüldür, dîrler.

22 **El-Ḥafşıyye¹⁴:**

Bü tâ'ife Ebu Ḥafş bin Ebî'l-Miḫdâm¹⁵ etbâ'îdür. İmânla¹⁶ şirk mâbeyninde ma'rifetu'l-lah vâsıtadur, dîrler. Bir kimesne 'arif bi'l-lah ölüb mâsivâyaya münkir olsa kâfirdür, müşrik degüldür, dîrler.

23) **El-Ḥârişıyye¹⁷:**

Bü tâ'ife Ebü Ḥâriş ibn Dellân¹⁸ etbâ'îdür. Ve İbâziyyeye muvâ-

1 D: esmâ'.

2 S: şifâtîle.

3 D: bilmeye.

4 Krş.: *İ'tikâdât*, 51; *el-Milel*, 1/133; *el-Farq*, 57-8.

5 S,D,M: tâ'ife.

6 S: bilse; D: esmâ'ile bilse; M: esmâ'ile bile.

7 S'de yok.

8 T: el-İyâziyye ('Abdu'l-lah bin İyâz). Krş.: *İ'tikâdât*, 51; *el-Farq*, 61.

9 S'de yok.

10 B,D,M; S: dîrler. D şu açıklamayı ekler: "ya'nî Allahî bilür, ammâ İmânî kâmil degüldür."

11 D: kirâm içün kâfirlerdür; M: kâfirdür.

12 S,D,M: dîrler.

13 Krş.: *İ'tikâdât*, 51; *el-Milel*, 1/137; *el-Farq*, 54: "eş-Şufriyye".

14 S,M: el-Ḥafşıyye; B,D: el-Ḥafziyye. Krş.: *İ'tikâdât*, 51; *el-Milel*, 1/135; *el-Farq*, 62.

15 S: Ebü Ḥafz bin el-Miḫdâm; D: Ebü Ḥafz bin Ebî'l-Miḫdâm; M ve *İ'tikâdât*, 51: Ebü

Ca'fer bin Ebî'l-Miḫdâm.

16 S,D,M: İmân ile.

17 Krş.: *el-Milel*, 1/136; *el-Farq*, 62.

18 S,D,M: Ebü Ḥâriş.

fıqlardur, illâ ef'âl-i'ibâd Hâk Te'alânuñ (S/100 b) maḥlûkî degüldür, derler. Ve istiṭâ'at ḳable'l-fi'l degüldür, dîrler.

III. EL-BÂBU'S-ŞĀLİŞ Fİ FIRAKI'Ş-Şİ'Â

Va yukâlu lehum er-Revâfız eyza(n).¹ Ammâ² bû ṭâ'ifeye Şi'â dîmege vech-i tesmiye³ bûdur ki, kendû za'ımlarunca Ḥâzret-i 'Alîye müşâye'at, ya'nî (D/6b) mütâbe'at iderler. Ve imâm bi'l-ḥâḳ, Nebî 'aleyhi's-selâmdan şoñra 'Alî⁴ (M/235 a) ve evlâd-ı 'Alîdür, dîrler. Ve bûnlara Râfızî dîmege sebeb bûdur ki, Zeyd bin 'Alî bin Ḥuseyn bin 'Alî [bin Ebî Talîb r.z.]⁵, Hişâm bin 'Abdi'l-Melik 'aşırında ḥurûc idüb⁶, bû ṭâ'ifeden üzerine, ön beş bîñ âdem cem'ölüb.⁷ Ḥâzret-i Ebû Bekire ve 'Ömere⁸ ṭâ'n ider⁹ öldilar. Zeyd bûnları bû ḥuşûş içün¹⁰ men' İtdükde¹¹, Zeyde rencide ölüb cümlesi Zeydî bırâḳdilar; ancak İki yüz kimesne [yânunda]¹² ḳaldî. Ol vakit Zeyd didî ki: "Rafaḳtumünî", ya'nî benî¹³ terk İtdünüz, tenhâ bırâḳdünüz.¹⁴ Ve daḫî Ḥâḳḳî terk etdükleriçün de¹⁵ Râfızî dînür.¹⁶

Ve uşûl-i fırâḳ-i Şi'â üçdür: Zeydiyye ve İmâmiyye ve Ğulât-ı Revâfız. Ammâ bû fırâḳ-ı selâse herbirî niçe fırḳadur.¹⁷ Cümle ḳırḳ fırḳa, belki daḫî ziyâde ölürler.

A) EZ-ZEYDİYYE: Bû ṭâ'ife Zeyd bin 'Alî etbâ'idür ve üç fırḳadurlar:¹⁸

1 M: "el-Bâbu's-Şâlis min Fırâkı's-Şi'â". "Üçüncü Bab Şif Fırkaları Hakkındadır ve onlara, er-Revâfız da denir."

2 D'de yok.

3 D'de "tesmiye" yok. M: "vech-i münâsebet".

4 D: Ḥâzret-i 'Alî ile.

5 S,D,M.

6 D: İtdükde; S,M: İtdükde.

7 S,D,M: öldî.

8 D: Ḥâzret-i Ebî Bekir ile Ḥâzret-i 'Ömere raḳıya'l-lahu 'anhumâ; M: Ebî Bekir ve 'Ömere.

9 D: ta'n ve la'n İder.

10 D: ḥuşuşda.

11 D: İtdügl içün; S,M: etdükde.

12 D.

13 S,M,D: ya'nî benî rafz İtdünüz.

14 S,M: bırâḳdünüz; D: bırâḳdîñüz. İsmiñ veriliş sebebi için bk.: *İ'tikâdât*, 52.

15 S: İtdükleri içün; B: etdükleri içün de; M: İtdükleri içün.

16 S,D,M: dînülür.

17 D: bu cümleyi şöyle verir: "Ammâ bû üç fırḳanuñ her birisi niçe fırḳaya müteferriḳ olmuşlardır."

18 Krş.: *İ'tikâdât*, 52; *el-Milel*, 1/154; *el-Farḳ*, 22.

1) **El-Cārūdiyye**:

Bü tã'ife Ebî'l-Cārūd² etbâ'idür. (B/142 a) Mezhebleri bûdur ki, 'Alinün imâmeti naşş ile şâbitdür; lakin vaşfa(n), lâ isme (n). Hâşâ cümle aşhâbi³ inkâr iderler ki, naşşa muhâlefet⁴ idüb 'Aliye⁵ iktidâ itmediler⁶

2) **Es-Suleymâniyye**⁷:

Bü tã'ife (D/7a) Suleymân bin Cerîr etbâ'idür. Mezhebleri bûdur ki, imâmet cümle halk mâ-beyninde şürâdur;⁸ ve hıyâr-ı müsliminden (M/235 b) İki kimesnenün bey'atı ile mün'aqid ölür. Ve Ebü Bekir ve⁹ 'Ömer imâm¹⁰ idi; lakin 'Ali mevcüd iken halk ânlar bey'at itmek hatâ idi; (S/101 a) ammâ ba'de'l-vukû' cã'iz öldi.¹¹ [Ve Hâzret-i 'Osmân ve Zübeyr ve Talha ve 'Ayşe razıya'l-lahu 'anhum hâzretlerini ikfâr iderler].¹²

3) **El-Butriyye**¹³:

Bü tã'ife [El-Ebter laqablı Keşîru'n-Nevâ']¹⁴ [169/785] etbâ'idür. Suleymâniyyeye muvâfıqlardur, illâ Hâzret-i 'Osmân şânında mutevakkıflardur.¹⁵ Ämmâ¹⁶ fi-zamâninâ Zeydiyye uşûlde Mu'tezilî ve fürü'da Hanefilerdür.

B) **EL-İMAMİYYE**:¹⁷ Bü tã'ife imâmet-i 'Ali¹⁸ naşş-ı celi ile şâbit olmuşdur, dîrler. Ve şâ'ir şahâbeyi¹⁹ ikfâr iderler. Ve bü tã'ife ön üç fırkadur.

1 M: el-Hârûziyye. Fırkayı krş.: *İtikâdât*, 52; *el-Milel*, 1/157; *el-Farq*, 22.

2 T,B daha doğru olarak "Ebû'l-Cārüd" şeklinde verir; M: Ebü Hârüz.

3 D: cümle aşhâbi hâşâ.

4 D: naşş-ı şerife muhâlefet.

5 D: Hâzret-i 'Aliye.

6 S: "dlyü" D: dîrler.

7 Krş.: *İtikâdât*, 52; *el-Milel*, 1/159; *el-Farq*, 24.

8 D: şürâ illedür.

9 D: ile,

10 D,M: imâmlar.

11 D: câyizdür.

12 B, S, M, D bu cümleyi şöyle verir: "Ve Hâzret-i 'Osmân ve Talha ve Zübeyr ve 'Ayşe' Şiddika'î ikfâr iderler."

13 S, T, B: el-Beyteriyye; D: el-Buteyriyye; M: el-Biriyye. Krş.: *El-Milel*, 1/161, *el-Farq* 24: el-Butriyye.

14 S, T, B: Beyter; D: Buteyr; M: Butîr.

15 S'de kenarda, "neseha" kaydıyla "müttefiklerdür" sözü de yazılmıştır.

16 D'de yok.

17 Krş.: *İtikâdât*, 53; *el-Milel*, 1/162; *el-Farq*, 34.

18 D: imâmet-i Hâzret-i 'Ali; M: imâm 'Ali.

19 D: aşhâb-ı kirâmî; M: aşhâbe'i.

1) **El-Bākırıyye**¹:

Bū tã'ifenüñ i'tikâdî² bûdur ki, imâmet Muḥammed bin 'Alî [el-] Bākırda [114 / 732] ḥatm öldî. [Mezkûr]³ vefât itmemişdür; belki⁴ ğā'ibdür, derler.⁵

2) **[En-Nāvüsiyye]**⁶:

Bū tã'ife i'tikâdî⁷ bûdur ki, İmâm Ca'fer [148 / 765] vefât itmemişdür; belki ğāyibdür ve imâm ânlardur⁸.

3) **[El-Eftaḥıyye]**⁹:

Bū tã'ife dîrler ki, imâm 'ale'l-ḥaḳ¹⁰, İmâm Ca'fer oĝlı 'Abdu'l-lah Eftaḥdur.¹¹

4) **El-Mufazzaliyye**^{11a}:

Bū tã'ifenüñ i'tikâdî¹² bûdur ki, İmâm Ca'ferden soñra imâm bi'l-ḥaḳ, İmâm Ca'ferüñ oĝlı Mûsâ [183 / 799] idi.¹³

5) **Eş-Şumtıyye**¹⁴:

Bū tã'ifenüñ mezhebî¹⁵ bûdur ki, imâm 'ale'l-ḥaḳ¹⁶ İmâm Ca'ferüñ oĝlı Muḥammed idi.

1 Krş.: *İ'tikâdât*, 53; *el-Mîlel*, 1/165; *el-Farḳ*, 38.

2 D, M: i'tikâdları.

3 D.

4 S; lakin

5 B, D, M, S: dîrler; D: ğā'ibdür ve imâm ânlardur dîrler.

6 S: el-Fādüsiyye; T, B, M: en-Nādüsiyye. D bu fırkayı atlamıştır.

7 M: i'tikâdları; B, S, D, M: tãyifenüñ i'tikâdî.

8 D, M, S: dîrler.

9 Bütün nüshalarda "el-İmâdiyye". *El-Farḳ*, 39: "El-İmmâriyye: Bunlar, kendi aralarındaki 'Ammâr denen bir başkana mensuplardır. İmâmeti Ca'fer eş-Şâdiḳ'a götürürler. Sonra şu iddiada bulundular: Ca'ferden sonra imam, onun oĝlu 'Abdu'l-lah idi. O, onun büyük oĝlu idi ve düztaban idi. Onun içindir ki, ona uyanlara el-Eftaḥıyye denir." Ayr. bk.: *El-Mîlel*, 1/167: el-Eftaḥıyye.

10 M: imâm 'alâ bi-ḥaḳḳ.

11 S'de ayrıca "dîrler."

11a T: el-Mufaşşaliyye.

12 D, M: i'tikâdları.

13 *İ'tikâdât* (s. 54) bu bilgileri, "El-İmâdiyye" başlığı altında verir. *El-Farḳ* (s. 39) ve *el-Mîlel* (1/168) ise, "El-Müseviyye" başlığı ile anlatırlar. *El-Mîlel* ayrıca "El-Mufazzaliyye"yi de ekler. Öte yandan bu son iki kaynak, bu fırkaya, "El-Memṭûra" dendiğini de belirtirler. Oysa risâlemizin müellifi eş-Şirvânî, aynı bilgileri "El-Memṭüriyye" başlığı altında ayrı bir fırka hüviyetiyle nakletmektedir.

14 Bütün nüshalarda ve *İ'tikâdât*, 54: "Eş-Şumtıyye". Ancak fırkanın meşhur olmuş adı "Eş-Şumeytiyye"dir. Krş.: *El-Mîlel*, 1/167; *el-Farḳ*, 39.

15 D, M: mezhebleri.

16 M: bi'l-ḥaḳ.

6) El-İsma'liyye:

Bü tã'ife¹, imâm 'ale'l-hak (M/ 236 a) Ca'fer oğlı İsma'ıl idı, dırler. Lakin İsma'ıl, İmâm Ca'fer hayâtunda vefât itdükde² imâmet kardâşuna^{2a} intikâl itdi³, dırler. Bü tã'ifeye Melâhıde'i İsma'liyye derler; ve dahı Qarâmıta⁴ dırler.⁵

7) El-Mubârekiyye⁶:

Bü tã'ife derler ki:⁷ İsma'ıl bin Ca'fer vâlidinüñ hayâtında (D/ 7 b) vefât etdükde,⁸ imâmet birâderlerine intikâl etmedi; belki şulbî¹⁰ oğlı Muhammede intikâl eyledi.¹¹

8) El-Memtûriyye¹²:

Bü tã'ife dırler ki, İmâm Mûsâ bin Ca'fer vefât etmemişdür;¹³ belki gâyibdür.¹⁴ Ve bü tã'ifeye (S/ 101 b) Memtûriyye dimege sebeb bûdur ki, mezheblerin aşikâre¹⁵ etdükde,¹⁶ bir kavim¹⁷ bü tã'ifeye¹⁸ didiler ki:¹⁹ (ما انتم الا كلاب مطورة),²⁰ ya'nı[siz]²¹ rekâket-i mezhebde yağmürda yaş ölmüş itler gibisüz, dimekdür.

1 S: tã'ifenün itikâdi.

2 S: etdi. Maamafih Sivas nüshasında, "neseha" kaydıyla, kenarda "etdükde" kelimesi de konmuştur.

2a S, D, M: karındaşlarına.

3 S: etdi.

4 M: Qarâbiť.

5 D: ve dahı Qarâmıta dahı dırler. Fırkayı krş.: İtikâdât, 54; el-Milel, 1/167; el-Farq, 39.

6 İtikâdât, 54 ve el-Farq, 40, fırkayı aynı bilgilerle ayrı başlıklar altında incelerler. El-Milel, 1/168 ise, "El-İsmâ'liyye" içinde ayrıca ele alır.

7 B'de bu kelime yoktur.

8 B, M: Itdükde; D: Itdükde.

9 B, S, D: Itmedi.

10 M: soñra.

11 S: etdi.

12 Krş.: İtikâdât, 54; el-Milel, 1/169; el-Farq, 40: El-Müseviyye'nin sonunda "el-Mem tûra" adıyla.

13 B, D, S: İtmemişdür.

14 D, M: gâyibdür dırler.

15 B, D: aşikâr.

16 B, M: Itdükde; D: Itdüklerinde.

17 D: tã'yife.

18 D: kavme.

19 M: dırler.

20 "Sizler ancak yağmura tutulmuş köpeklersiniz."

21 S, M, D.

9) El-Akta'iyye¹:

Bü tã'ife Mûsâ bin Ca'fer kaç'a(n) vefât itmemişdür, derler. Anıñcün bünlâra² Akta'iyye³ dîrler.

10 El-Vakıfiyye⁴:

Bü tã'ife İmâm Muḥammed Taķī, ki 'Alī bin Mûsâ er-Rızānuñ⁵ kũçük öğlîdur, imâmetine kaç'illerdür; ammâ 'Alī bin Mûsâ [er-Rızâ]⁶ şânında tevaķķuf İderler, imâmetine kaç' iţmezler.⁷

11) El-Ca'feriyye⁸:

Bü tã'ife İmâm Ḥasan-ı (T/ 2b) 'Askeriden şoñra imâmet, birâderi Ca'fere intikâl İtdi, dîrler.

12) El-İntizâriyye⁹:

Bü tãyife¹⁰ derler ki: (M/236 b) İmâm bi'l-ḥaķ Muḥammed bin el-Ḥasan el-'Askeridür; ğâyibdür; ğurücl [müteraķķab¹¹ ve muntazardur].¹² Bü tã'ife kaçında imâm-ı zamân (B/ 142 b) ḥayâtdadur; lakin zâhur degüldür, ğâyibdür, zuhür İtse gerek.¹³ Ve mezbür imâm,¹⁴ evlâd-ı 'Alī-nüñ ön İkincisidür. Mehdi didükleri bûdur, derler. Ve namâzda teşeh-hüdde Et-¹⁵ Taḥiyyât yerine bünî öķûrlar: اللهم صلى على محمد المصطفى وعلى المرتضى وفاطمة الزهراء وخديجة الكبرى والحسن الرضا والحسين المقتول بكر بلاء و زين العابدين و محمد بن [على] الباقر و جعفر بن محمد الصادق و موسى بن جعفر الكاظم و على بن موسى الرضا و محمد بن على

1 Kaynaklardaki meşhur adı: "El-Kaç'iyye". Krş.: *El-Farķ*, 40; *el-Milel*, 1/169 "El-Müseviyye" içinde; *İ'tikâdât*, 54, "Mûsâ bin Ca'fer'in davetine son verdiler" der ki, bu yanıştır.

2 S: bülâra.

3 M daha doğru olarak, "Kaç'iyye".

4 Krş.: *İ'tikâdât*, 55; *el-Milel*, 1/169.

5 D: 'Alī Mûsâ er-Rızâ Ḥazretlerinüñ.

6 S.

7 D: kaç'İ cezm İtmezler.

8 Krş.: *İ'tikâdât*, 55; *el-Milel*, 1/171: El-İsnâ-'Aşeriyye içinde üçüncü fırka olarak.

9 Krş.: *İ'tikâdât*, 55- hemen hemen aynı bilgilerle; *el-Milel*, 1/169 vd.

10 B: bünlar; S: kaçvim.

11 T: müteraķķabdur; D: yine zuhürî müteraķķabdur.

12 S, M'de yok. Yerine B'de, "bü tã'ife" sözleri, müstensih tarafından İki defa yazılmıştır.

13 D, M: gerekdür.

14 D: imâm-ı mezkûr.

15 S'de yok.

التقى وعلی بن محمد النقی والحسن بن علی الزکی ومحمد بن [ال]²
حسن العسکری الامام فی العالم المنتظر)³

Ve Revâfız bû ön dört kimesneye, (چهارده معصوم)⁴ dîrler; ve ön ikîsine, (دوازده امام)⁵ dîrler. Ve cümle şahâbe'i 'izâm⁶-rîzvânü'l-lahi 'aleyhim ecma'ın⁷-ikfâr iderler;⁸ ve derler ki: "Cümle şahâbe⁹ Peygamber 'aleyhi's-selâmdan¹⁰ (S/102 a) şoñra kâfir öldüler, illâ 'Alî ve Fâtıma ve Hasan ve Hüseyin¹¹ ve 'Ammâr ve Selmân ve Ebû ve Zer¹² ve Mikdâd ve Bilâl ve Şuheyb." Ve bir¹³ tã'ife [yine]¹⁴ Revâfızdan

1 B'de "ibn" yok.

2 M.

3 T, B bu kısmı şöyle bitirir: "dur ve de...". D farkh olarak şunu verir:

(اللهم صلی علی محمد المصنئ وعلی المرتضئ و البتول فاطمة الزهراء
وخدیجة الكبرى والسبتین الحسن الرضا و الحسین الشہید بکریلاء صلی علی
زین العباد والباقر محمد و الصادق جعفر و الکاظم موسی و الرضا علی و التقی
محمد و النقی علی و الزکی العسکر الحسن و صلی علی حجة الله القايم الخلف
(D / 8 a) الصالح الامام المنتظر المرئی صاحب الزمان وقاطع البرهان وخليفة
الرحمن ومظهر الايمان وسيد الانس والجان صلوات الله و سلامه علی
نبینا محمد وآله اجمعین الطیبین الطاهرین وسلم تسليماً كثيراً كثيراً.)

Metne aldığımız duânın Türkçesi şöyledir: "Ey Allah'ım! Muhammed Mustafa Ali el-Murtazâ, Fâtımatu'z-Zehrâ, Haticetu'l-Kubrâ, Hasan er-Rizâ, Kerbelâ'da öldürülen el-Hüseyin, Zeyne'l-Âbidîn, Muhammed b. Ali el-Bâkır, Câfer b. Muhammed es-Sâdık, Mûsâ b. Câfer el-Kâzım, Ali b. Mûsâ er-Rizâ, Muhammed b. Ali et-Takî, Ali b. Muhammed en-Nakî, Hasan b. Ali ez-Zekî, beklenen âlemde imam olan Muhammed b. Hasan el-Âskerî'ye selât eyle!"

4 "Çehârde ma'sûm" - "Ondört mâsûm".

5 "Duvâzde imâm"- "Oniki İmam".

6 D: ve cümlet(en) aşhâb-ı kirâmî rîzvânü'l-lahi te'âlâ 'aleyhim ecma'ın.; S: "hâzret-lerini". Ayrıca "ecma'ın"den sonra bir daha tekrar eder.

7 M'de yok.

8 D: idfîb kâmusuna la'ın iderler.

9 D: aşhâb.

10 D'de yok; M: 'aleyhi's-salâtu ve's-selâmdan.

11 D: İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin.

12 D: Ebû Zer Gıfârî.

13 M: bû.

14 S, M.

dîrler ki:¹ “Soñra Ebü Zer (M/237 a) ve Bilâl ve Mikdâd ve Şuheyb dağı -hâşâ- kâfir öldilar; ve ‘Ammâr ile Selmândan ğayrı müslümân kâlmadı”.²

Ve tavâ’if-i İmâmiyye bû mezkûr olan tavâ’ife münhaşır degüldür [ve]³ dağı ziyâdedür; hattâ İmâm Faḥru’d-Dîn Râzî ḥazretleri buyürür ki:⁴ “Ba’zı kütüb-i Revâfızda fırka’i İmâmiyye yetmiş üç fırka yazmışlardır.”⁵

C) Emmâ'l-GULÂT:⁶ Bû tâ’ife ön sekiz fırkadurlar. Sâ’ir fırak-ı Şî’a bünları⁷ ikfâr iderler; belki cemî^{7a} fırak-ı Şî’a birbirin ikfâr iderler. (لعنهم الله واعدلهم جهنم و سائت مصيراً)⁸

1) Es-Sebe’iyye⁹:

Bû tâ’ife ‘Abdu’l-lah bin Sebâ etbâ’idür. Ve mezbûr ‘Abdu’l-lah, Ḥazret-i ‘Alî ‘aşırında idî. Bir kerre ‘Alîye¹⁰ didî ki: (يا على أنت الاله) (Öyle didikde,¹² mezbûri Ḥazret-i ‘Alî¹³ nefy-i beled idüb,¹⁴ Medâiyine¹⁵ (D/8 b) sürdü.

Ve bû tâ’ifenün i’tikâdları¹⁶ bûdur ki, Ḥazret-i ‘Alî vefât etmedi.¹⁷ Ve maḳtûl dağı olmadı. Ve ‘Alî şüretünde bir şeytân muşavver olmuş

1 D bu cümleyi farkh verir: “Ve bünlardan bir tayıfe dağı dîrler ki.”

2 D: “ve ‘Ammâr” şeklinde başlayan cümleyi farkh verir: “aşâb-ı kibâr ve ‘umûm en-şardan ancak Selmân ile ‘Ammâr islâm üzre kaldılar.”

3 D, M.

4 Krş.: İ’tikâdât, 56.

5 M: yazmışlar.

6 “Gulat’a (Aşırılar) gelince..”.

7 S, D, M: bülâri.

7a B, S, M, D: cümle.

8 “Allah onlara lânet etmiş ve onlara cehennem hazırlamıştır; ve orası ne kötü bir dönüştür!” Krş.: Feth(48), 6.

9 Krş.: İ’tikâdât, 57; el-Milel, 1/174; el-Fark, 143.

10 D: Ḥazret-i ‘Alîye.

11 “Ey Alî! Sen gerçekten tanrısın.”

12 D’de yok; M: didî ki; B, S: didî.

13 D: “Ḥazret-i ‘Alî mezbûri ḥıdmetünden dür eyledi”. Müstensih, “eyledi” kelimesinin hemen altına, bir de “idüb” kelimesini yazmıştır.

14 D: itdî ve.

15 B: Medâiyineye.

16 D, S, M: i’tikâdî

17 B, D, S: İtmedi.

İdî.¹ İbn Mülcem öl şeytânî katl eyledî Ve ‘Alî², hâlâ cevî-i semâda, sihâbdadur. Ve ra‘d ‘Alînün şavtidur; ve berķ anuñ sûtîdur.³ Ve ‘Alî yine bir daħî arza nuzûl itse gerek;⁴ ve vech-i arzî ‘adl ile mâ-lâ-mâl itse gerek⁵. (M/ 237 b) Ve bû tã’ife her kaçan gök gürlese,⁶ (عليك السلام) (يا علي⁷ dîrler.

2) El-Benâniyye:

Bû tã’ife Benân bin Sem‘ân el-Yehûdî⁸ etbâ‘îdür. Bû tã’ife dîrler ki: Haķ Te‘âlâ insân şüretünde İdî. Cümle a‘zâsi fenâ ve ma‘dûm⁹ öldî, illâ yûzî kâldî. (كل من عليها فان ويبقى وجهه) (A/ 102 b) (ربك ذوالجلال والاکرام)¹⁰ bûna¹¹ işâretdür, dîrler. Ve i‘tikâdları bûdur ki, Allah Te‘âlâ, ‘Alîde ve evlâd-ı ‘Alîde hulûl itmişdür.¹² Hâzret-i Cibrîl¹³ nitekim¹⁴ Dihye’i Kelbî şüretünde Nebî ‘aleyhi’s-selâm hâzretlerine¹⁵ gelürdî. Haķ Te‘âlâ¹⁶ daħî evlâd-ı ‘Alî şüretünde zâhir olmaķ câ’izdür. (B/ 143 a) Ve hâlâ fî-zamâninâ olân Revâfîz bû i‘tikâd üzrelerdür¹⁷ ki, ‘an‘ane ile hâlâ Haķ Te‘âlâ şâhları¹⁸ olôn mülhid şüretünde tecellî ider. Anuñçün ma‘bûd gibi [a‘nâ]¹⁹ secde iderler ve²⁰ cemî‘ nesneyî²¹ şâhlarına nisbet iderler; hâşâ anî

1 D, M: olmuşdı.

2 D: Hâzret-i ‘Alî.

3 S, M, D: ya‘nî kaçmışıdır.

4 D: gerekdür.

5 D, S: gerekdür.

6 D: bu kısmı şöyle verir: “Her kaçan gök gürlese bû tã’ife...”

7 “Selâm sana olsun ey Alî!”

8 Frkanın ve kurucusunun kaynaklardaki meşhur adı “El-Beyâniyye” ve “Beyânbin Sem‘ân et-Temîmî”dir. Krş.: *El-Milel*, 1/152; *el-Farķ*, 145. Öyle görünüyor ki, müellifimiz, Faħru’d-Dîn er-Râzî’nin verdiği “El-Benâniyye” ve “Benân bin İsmâ‘îl el-Hindî” şeklini tercih etmiştir. Bk.: *İtikâdât*, 57.

9 B: mün‘adim.

10 Rahmân(55), 26–27: “Yeryüzünde bulunan her şey fanidir; ancak Yüce ve cömert olan Rabbinin yüzü (varlığı) bâkîdir.”

11 D: bû ma‘nâya.

12 M: etmişdür.

13 D, S: ‘a.m.

14 D: nitekim Hâzret-i Cibrâ‘îl ‘aleyhi’s-selâm; S, M: nitekim.

15 D: Hâzret-i Resûl-i Ekrem salla‘l-lahu ‘aleyhi ve sellem hâzretüne.

16 D: Haķ Subhânehu ve Te‘âlâ.

17 S: üzredür.

18 D: hâşâ şâhları.

19 S, M, D.

20 S, M, D: İdîb.

21 S, D: nesne‘i.

tengri¹ bllürler. Ve bñ tã'ife gibi ešedd-i küfr(an)² hiç bir tã'ife yökür. Yehüd ve Našarã ve sã'ir fıraq-ı kefereden bñlar ešedlerdür. Ve bñ-laruñ izãlesi ehemmi-mühimmãtdandır.³ Ve 'ulemã'i İslãm bi-esrihim⁴ bñlaruñ küfründe⁵ tevaqquf itmemişlerdür.⁶ (D/9 a) Ve bñlaruñ⁷ dñ-i islãma zararlarĩ, sã'ir kefereden ziyãdedür. Aşlã aħkãm-ı şer'iyeden bir nesneye kã'il degillerdür.⁸ (M/238 a) Ve bñlaruñ⁹ ahvã-lüne vãkıf òlãn kimesne aşlã şãnlarunda tevaqquf itmez.¹⁰

3) El-Ĥattabiyye¹¹:

Bñ tã'ife Ebũ'l-Ĥattãb el-Esedĩ etbã'idür. Dirler ki: Evlãd-ı 'Alĩ cümle enbiyã idĩ.¹² Ve ma'a-hazã Allah Te'ãlã 'Alide ve soñra¹³ Ĥasan ve Ĥuseyinde ve Zeyne'l-'ãbidinde ve Muħammed Bãkırdã ve Ca'fer Šãdıkdã ĥulũl itmiş idĩ¹⁴; her birĩ tengri¹⁵ idĩ, ĥattã Ebũ'l-Ĥattãb, ki bu¹⁶ melã'inũñ re'isi idĩ, etbã'i ile¹⁷ İmãm Ca'fere tengri¹⁸ gibi 'ibãdet ve secde iderler idĩ.¹⁹ İmãm Ca'fer bñni istimã' etdükde,²⁰ mezburlara la'net öküdi.²¹ Mel'ũn mezbür bñni göricek, İmãm Ca'fere rencide öldĩ²² ve didĩ ki: Šimdĩ²³ Allah Te'ãlã (S/103 a) İmãm Ca'ferden ĥurũc etdĩ;²⁴ baña ĥulũl etdĩ.²⁵ Ĥalã ben āndan kãmil ve müsteħakķ-ı

1 S, M, D: tañri.

2 S: ešedd-i küfr; M: ešedd-i kefere.

3 D: ehemmi-mühimmãt-ı dñdendür; M: ehemmi-mühimmãt-ı dñndür.

4 B: bi-eşrihim.

5 D: küfürlerinde.

6 M: etmemişlerdür.

7 S'de devamla "vücũdĩ".

8 D: ölmazlar.

9 M: bñlaruñ.

10 D: itmãz; m: etmez.

11 Krş.: *İtikãdât*, 58: El-Ĥattãbiyye; *el-Milel*, 1/179 ve *el-Fark*, 150: El-Ĥattãbiyye.

12 D, M: idiler.

13 D: 'Aliden soñra.

14 M: etmişdi; S, D: itmişdi.

15 S, M: tañri; D: bñlaruñ herbiri tengri.

16 S, M'de yok.

17 D, M: etbã'ile.

18 S, M: tañri.

19 S, M: iderlerdi.

20 D: itdükde; B, S, M: itdükde.

21 B, S, M, D: ökdĩ.

22 D: ölüb.

23 D'de yok.

24 B: itdi; D: idüb.

25 B, D: itdi.

‘ibādetüm, dīdī. Soñra mel‘ünī katl etdiler.¹ Bū kavim kendū tã‘ifeleri için² şehādet-i zürī³ tecvīz iderler. Ve cennet, na‘īm-ī dünyā ve cehen-nem, ālām-ı dünyādur, dīrler.

4) El-Muğiriyye:

Bū tã‘ife Muğīr [e] bin Sa‘īd el-İclī⁴ etbā‘īdür. Dīrler ki: Allah Te‘ālā cism-ī nūrānīdür; insān şüretüindedür; ve bāşunda nūrdan bir tãc vārdur. (خلق الله آدم على صورته)⁵ būña işāretdür, dīrler. Hāzret-ī ‘Alī zamānında bū tã‘ife zuhūr itdī.⁶ Hāzret-ī ‘Alīye - hāşā -, “Sen⁷ tañrisun”⁸ (M / 238 b) dīdiler. Hāzret-ī ‘Alī būnlaruñ bir kãçmī tütüb⁹ neft ile āteşe yãkđı.

5) El-Manşūriyye¹⁰:

Bū tã‘ife Ebū Manşūr el-İclī etbā‘īdür. Dīrler ki: Rusul ebede(n) munkaṭı‘ ölmāz.^{10a} Ve cennet öl [kimesneyedür]¹¹ ki, Allah Te‘ālā bize aña* muḥabbet İtmek¹² emr etmişdür,¹³ ‘Alī ve¹⁴ evlādi gibi; (D / 9 b) ve nār öl [kimesneyedür] ki,¹⁵ biz aña ‘adāvet¹⁶ ve buğz İtmege me‘mūruz, Ebū Bekir ve ‘Ömer gibī. Ve bū melā‘īn katl-ī nefsi ve zinā ve livāṭa’ī¹⁷ mübāḥ bilürler.¹⁸

6) El-Cenāhiyye¹⁹:

Bū tã‘ife ‘Abdu’l-lah bin Mu‘āviye bin ‘Abdi’l-lah bin Ca‘fer zī’l-

1 S, B: katl etdī; D, M: itdiler.

2 S: tã‘ifeleriçün; D; M: tã‘ifesçün.

3 B: şehādet-i rüzī; M: şehādet-i rürī.

4 D: Muğīr bin Sa‘īd bin el-İclī. Krş.: İ‘tikādāt, 58; el-Milel, 1/176; el-Farq, 146.

5 “Allah, Âdemo Kendi suretinde yarattı.” Bu, aslında bir Tevrat cümlesidir. Bk. Tekvīn, 1/27. Ayr. Krş.: Buḥārī, İstizān (İst. 1315), 7/125; Muslim, Şifatu’l-Cenne (İst. 1333), 8/149; İbn Kuteybe, Te’vilu Muhtelifi’l-Hadis (Beyrut 1972), 8.

6 T, M: etdī.

7 B, D, M.

8 B, D: tengrisün.

9 D’de yok.

10 Krş.: İ‘tikādāt, 58; el-Milel, 1/178; el-Farq, 149.

10a B, S, M, D: ölmāz.

11 S, M.; D: kimesnenüñdür; T, B: kimesnedür.

12 S, M: İtmege.

13 B, S, D, M: İtmişdür.

14 S, M’de yok.

15 T, B: kimesnedür ki; ** işaretileri arasındaki kısım M’de yok.

16 D: ‘adāvet İtmege.

17 S, M, D: livāṭa’ī cümle.

18 M: bilür.

19 Krş.: İ‘tikādāt, 59; el-Farq, 150.

cenâheyn etbâ'idür. Ve bû melâ'in tenâsühîlerdür, ya'nî ervâh ebdânda birbirinden birbirîne intikâl iderler, derler.¹ Ve rûhu'l-lah Hâzret-i Âdem nebîde idî; şoñra Şiše² intikâl eyledi; ve³ şoñra sâ'ir enbiyâya [‘ale't-tertib]⁴ intikâl eyledi; vâhîde(n) ba‘de vâhid(in) tâ ‘Alî ve evlâd-ı [şelâsesine]^{4a} müntakîl öldî, hâlâ mezbûr ‘Abdu'l-laha intikâl itmişdür⁵, derler. Ve bû tã'ifenüñ mezhebî bûdur ki, insân imâm-ı zamân olan kimesneye ma‘rifet hâşıl etdükden⁶ şoñra, hîç tã‘at⁷ ve ‘ibâdet itmek⁸ lâzım degüldür, <dirler.>^{8a}.

(B/143 b) 7) El-Mufavvîza⁹:

Bû bir (S/103 b) kavimdür. Mezheb¹⁰ ve itikâdları bûdur ki, Rabbu'l-‘İzze evvelâ¹¹ Hâzret-i ‘Alî ve evlâdını hâlk etdî¹²; ve¹² şoñra sâ'ir mahlûkâtı bûnlara¹³ tefvîz itdî.¹⁴ Pes semâvât ve arzın ve mâ-fihimrâ bû cümle‘i ‘Alî ve [evlâd-ı]¹⁵ ‘Alî hâlk etmişdür.¹⁶ Rükû‘da (سبحان) (سبحان ربى العظيم) den murâd¹⁷ ‘Alîdür¹⁸; ve sücûdda (M/239 a) (سبحان ربى الاعلى)‘dan murâd Rabbu'l-‘İzzedür, dirler.

8) El-Kâmilîyye¹⁹:

Bû tã'ife Ebû Kâmil etbâ'idür. Cümle şahâbe‘i ‘izâmî²⁰ ikfâr iderler ki, niçün Hâzret-i ‘Alînün bey‘atın terk idüb Hâzret-i Ebî Bekire bey‘at

1 D: iderler; B, S, M: ider dirler.

2 B, M: Şite; D: Hâzret-i Şiše.

3 S‘de yok.

4 D.

4a T: selasesine.

5 M: etmişdür.

6 D: itdükden; M: itdükde.

7 D: dâ‘at.

8 M: etmek.

8a B, S, M, D‘de yok.

9 M: el-Mu‘avvîziyye. Krş.: İ‘tikâdât, 59; el-Farq, 153.

10 D: bû kavmün mezhebleri.

11 M: evvel.

11a B, S, M, D: itdî.

12 D, S‘de yok.

13 S, M: bûnlâra.

14 B, S: etdî.

15 B, S, D.; M: evlâdî; T: evlâ.

16 S: itmişdür; D: itmişlerdür.

17 D‘de yok.

18 S, D, M: ‘Alîdür.

19 Krş.: İ‘tikâdât, 59; el-Farq, 152.

20 D: kibârî.

etdiler¹. Ve Hâzret-i 'Aliyî de² ikfâr iderler ki, niçün haqqın³ taleb idüb aşhâb ile cenk etmedi, dîrler.⁴

9) El-Ġurâbiyye⁵:

Bü tâ'ife derler ki⁶: Haġ Te'âlâ (D/10 a) Cebra'il⁷ ile nübüvvet ve risâlet⁸ Alîye göndermiş idi; lakin 'Alî ile Muġammed 'aleyhi's-selâm⁹ birbirine¹⁰ Şebih olmaġla¹¹; nitekim¹² ġurâb ġurâba ve zebâb zebâba¹³ Őebihdür; fark idemeyüb sehve(n) nübüvveti Muġammed 'aleyhi's-selâma¹⁴ götürdi. Ânünçün Hâzret-i Cebra'ile¹⁵ hâşâ la'n iderler¹⁶.

10) El-Yünusiyye¹⁷:

Bü tâ'ife dîrler ki: Cebra'il¹⁸ Muġammed 'aleyhi's-selâm¹⁹ ile döst ve muŐahib olmaġla²⁰ kaŐde(n) risâlet ve nübüvveti,²¹ ki 'Alinün haġġı idi, ândan Őarf idüb Muġammede iletđi. Bü tâ'ife daġı Cebra'ile²² sebb ve la'n iderler. (لعنم الله)²³. Ve bü tâ'ifenün mezhebi bûdur ki, Haġ Te'âlâ 'arş üzerinde ötürür, ve²⁴ melâ'ike ânî 'arş ile bile²⁵ kaldırurlar²⁶.

1 B, S, D: İtdiler.

2 D: daġı.

3 D,M: haġġın.

4 B, D: İtmedi; S, M: "dîrler" yok.

5 Krş.: İ'tikâdât, 59; el-Farġ, 152.

6 D: dîr ki; T: derler ki.

7 M: Cebra'il; B, S, D: Cibril.

8 M: رسالہ (?).

9 S: 'a.m.

10 D: birbirlerine.

11 S: olmaġ ile; B: olmaġla.

12 D: nitekim; S: nitekim; B: nitekim.

13 M: ذبان ذبانہ

14 D: Hâzret-i Muġammed Şalla'l-lahu 'aleyhi ve sellem.

15 B, D: Cibrile; M: Cebra'ile.

16 B: ider.

17 Sivas nüshasında kenarda "El-Yünusiyye". Ama metin içinde "El-Burnusiyye". İ'tikâdât (s. 60), aynı bilgileri fırka adı vermeksizin naklede. Ayr. Krş. El-Milel, 1/188; el-Farġ, 43.

18 M: Cebra'il; S, D: Cibril.

19 S, M: 'a.m.

20 S: olmaġ ile; D: olmaġla.

21 S, M: nübüvvet.

22 B: Cibril; D: hâşâ Cibril.

23 M: la'anehumu'l-lahu Te'âlâ. (Allah onlara lânet etsin!).

24 M'de yok.

25 S'de yok.

26 D: ġaldürurlar dîrler.

11) Ez-Zemmiyye¹:

Bü tã'ife -hãšã- Nebi 'aleyhi's-selãmi² zemm iderler ki, 'Ali tengri³ idi. Muhammedî gönderdi ki halkı⁴ (M/239 b) tañriya⁵ da'vet ide. Muhammed halkı 'Aliye da'vet etmedi,⁶ kendî⁷ nefisine da'vet etdi, dirler⁸.

12) El-Muhtariyye⁹:

Bü tã'ife dirler ki: Cebra'il¹⁰ risaleti¹¹ 'Aliye götürmüş idi;¹² lakin Muhammed¹³ 'Aliden büyük olmağla¹⁴ (S/104 a) 'Ali Muhammedden mu'avenet taleb eyledi. Ve Muhammed da'vete¹⁵ meşğul olub, halkı kendüye (T/3 a) da'vet itdi.¹⁶ Pes bü tã'ife'i mel'un¹⁷ dañi, bü cihetden¹⁸ -hãšã- Resül¹⁹ 'aleyhi's-selãma itãle-i lisãn²⁰. Iderler²¹.

13) En-Nuŕayriyye²²:

Bü tã'ife dirler ki: Allah Te'ãlã ba'zı²³ evkãtãda 'Alide²⁴ hulul ider idi²⁵. Hayber kal'asi fethünde, ki 'Ali²⁶ kal'a kapusuni kal' eyledi, (D/10 b) ol vaqit Allah Te'ãlã aña hulul eylemiş idi,²⁷ kuvvet-i Rabbãniyye ile kal'i báb-ı Hayber²⁸ eyledi, ve illã maqdür-i beŕer degül idi, dirler²⁹.

1 D, M: el-Muzemmiyye. Krş.: *el-Fark*, 153.

2 M: Nebi 'a.m.; D: Hãzret-i Resül-i Ekremi.

3 S, M: tañri.

4 M: ki bü halk.

5 B, D: tengriye.

6 B, S: itmedi; D: itmeyüb.

7 S, M, D: kendü.

8 D, S: itdi; M. S'de "dirler" yok.

9 *I'tikãdãt*, 60'da baŕksız onuncu sırada.

10 M: Cebra'il; S,D: Cibril; S'de ayrıca "'a.m.".

11 B,D: götürmüşdi.

12 B: Muhammed 'aleyhi's-selãm; D: Muhammed sin hasebi ile.

13 S: olmağla; B: olmağle.

14 D,M: da'vet ile.

15 M: etdi.

16 S: mel'un.

17 "Bü cihetden" D'de yok.

18 S: Resülü'l-lah; M: Resül 'a.m.; D: Hãzret-i Resül-i Ekreme ŕalla'l-lahu 'aleyhi ve selleme.

19 S,M,D'de yok.

20 D: iderler idi.

21 M: en-Naŕrãniyye. Krş.: *I'tikãdãt*, 61; *el-Milel*, 1/188.

22 B: ba'zı; D: ekŕer.

23 D: Hãzret-i 'Alide.

24 S: iderdi.

25 D: Hãzret-i 'Ali.

26 D: itmişdi.

27 D: kal'i báb-ı Kala' Hayber.

28 S: degüldi; D,M: degüldür. D ayrıca ŕu ilãvedebulunur:" ve bi'l-cümle 'Aliyi Allah bilürler. Cülãt-ı Revãfızda Nuŕayriyyeden eŕedd tãyife ve el'an kavim nãdirür."

14) El-İshâkıyye¹:

Bü tâ'ife katında Allah Te'âlâ² dâ'imâ 'Alide hülül itmişdi derler³. *Ve sonra evlâd-ı 'Alide hülül etdi⁴ dilerler*⁵. Ve dilerler ki: Çün⁶ 'Alî ve evlâd-ı 'Alî efzâl-ı hâlâyıkdur.⁷ Hemîşe Hâk Te'âlâ ânlaruñ⁸ şüretünde zâhîr ölür;⁹ ve ânlaruñ¹⁰ lisânî ile tanatıttuk¹¹ ider; ânlaruñ ellerile tütâr. Ve bi'l-cümle 'Alî¹² ve evlâdını tañrîdur,¹³ derler.^{13a} İmâm Faḫru'd-Dîn Râzî hazretleri buyürur ki¹⁴: "Nuşayriyye ve İshâkıyye Haleb ve Şâmda çökür¹⁵."

15) El-Ezeliyye¹⁶:

Bü tâ'ife dilerler ki: 'Alî ve 'Ömer ikiside kadîm ve ezeldür;¹⁷ (M/240 a) lakin 'Alî hayrdur¹⁸ ve 'Ömer şerdür,¹⁹ derler^{19a}.

(B/144 a) 16) El-Kerbiyye²⁰:

Bü tâ'ife Ebü Kerb [Ez-] Zârîr²¹ etbâ'fidür. Dilerler ki: 'Aliden sonra imâm, 'Alinüñ şulbî öglî olan²² Muhammed Ḥanefiyye²³ idi. Hâlâ²⁴ he-

1 D: El-İshâkıyye. Krş.: *İtikâdât*, 61; *El-Milel*, 1/188; *el-Farḫ*, 130 vd.

2 D: Subhânehu ve Te'âlâ.

3 B: İdi dilerler ve; M: etmiş İdi dilerler ve; D: İtdi dilerler; s: itmişİdi derler.

4 B,M: İtdi.

5 ** işaretleri arasındaki kısım D'de yoktur.

6 S: çünki.

7 D: hâlâyıkdurlar.

8 D: ânlaruñ.

9 M: ölmek câ'izdür.

10 D: ânlaruñ.

11 S: nuḫk.

12 B: 'Alî.

13 B,D: tengrîdür.

13a B,S,M,D: dilerler.

14 D: buyürurlar ki. Bk.: *İtikâdât*, 61.

15 D bu cümleyi şöyle verir: "Nuşayriyye ve İshâkıyye eşedd-i küfre(n) vâki' ölüb Haleb ile Şâmda bü fâyife çökür." Bu rivâyetteki "küfrün çokluğu" hususu *İtikâdât*'da söz konusu edilmemektedir.

16 Krş.: *İtikâdât*, 61.

17 D: 'Alî ile 'Ömer ikisi bile ezeldürler.

18 D: hayr-ı mahzûdur.

19 S,D: şerîrdür.

19a. B,S,M,D: dilerler.

20 Krş.: *İtikâdât*, 62; *el-Farḫ*, 62.

21 D,M: Ebü Kerb Ḥayrî.

22 M: olan.

23 D: Ḥanefî.

24 D: hâliyâ.

nüz hayâtdadır; bir arslân¹ şâğında ve bir kaplân şölunda muhâfaza² iderler; ve ekşer tğlarda ölür, dîrler.

17) El-Hâşimiyye³:

Bü tâ'ife dîrler ki: Muḥammed Ḥanefiyye⁴ vefât etdükte⁵, öglî Ebü Hâşim 'Abdu'l-lah bin Muḥammed kâ'im maḳâm ve imâm öldî. Soñra vefât itdükte⁶ vaşıyyet etdiki,⁷ bendenşoñra Muḥammed bin 'Abdi'l-lah bin [el]-'Abbâs⁸ imâm olsün. Ve mezbür Muḥammedüñ etbâ'î Ḥorasânda, Ebü Müslim şâhib-i da'vet⁹ idî, âdi ile,^{9a} halkî da'vet (S/104 b) idüb ḥurüc etdiler¹⁰. Ḥilâfetî Benî Umeyyeden intizâ' idüb¹¹ ḥilâfet (D/11 a) Benî 'Abbâsa¹² intikâl etdî,^{12a} ve beş yüz yıl miḳdârî ḥilâfet ḥânedân-ı 'Abbâsda¹³ ḳâldî.

18) Er-Ravendiyye:

Bü tâ'ife Ebü Hureyre Ravendî¹⁴ etbâ'idür. Dîrler ki: İmâmet ve ḥilâfet, evlâd-ı 'Abbâs ḥaḳḳî idî; aḫiru'l-emr ḥaḳ müsteḥaḳḳına vâşıl öldî¹⁵.

IV. EL-BÂBU'R-RÂBİ' Fİ FIRAKİ'L-MELÂḤİDE¹⁶

Bü tâ'ife çöḳdur; lakin meşhür olân¹⁷ yedi fırḳadur:

1) El-Bâḫmiyye¹⁸:

Bü tâ'ife hiç bir millete¹⁹ tâbi' degüldür. Nefy-i Şâni' ve inkâr-ı

1 B: aslân.

2 D: şölunda ölüb ânî muhâfazat.

3 Krş.: *İ'tikâdât*, 63; *el-Milel*, 1/150; *el-Farḳ*, 26 vd.

4 D: Ḥanife; M: Ḥanefî.

5 D: itdükte; S: İtdükde.

6 B: İtdügi; D: İtdükde; S: etdügi zamânda.

7 B,S,D,M: İtdki.

8 S,D,M.

9 S,M,D: şâhibu'd-da 'vet.

9a S,B,M,D: imdâdî ile.

10 B,D: İtdler.

11 D: İdüb ândan.

12 D: Ben'l-'Abbâsa.

12a. S,M,D,B: İtdl.

13 D: 'Abbâsiyede bâkî.

14 Krş.: *İ'tikâdât*, 63.

15 D: ḥaḳ merkezünde ḳarâr hüldî.

16 "Dördüncü Bab Mülhidlerin Fırkaları Hakkındadır".

17 S,M: meşhürî; D: meşhür.

18 Krş.: *İ'tikâdât*, 76.

19 M: millet.

haşr İderler. Ve bünlaruñ¹ ibtidâ zuhûrî¹ bir hikâyete (M/240 b) mebnîdür. Pes münâsib öl hikâyeti bû maķâmda irâd etmekdür².

Hikâyet: Ba'zî tevârihde³ böyle mestürdür ki, Ehvâz nâm vilâyet halkundan bir kimesne vâ r İdî, 'Abdu'l-lah el-Meymûn el-Ķaddâh nâm. Ve mezbûr 'Abdu'l-lah zenâdıkadan İdî. Ve İmâm Ca'fer Sâdıķ hıdmetünde ölür İdî ve ekşer evķâtda⁴ Ca'fer Şâdıķıñ öđli İsmâ'ile hıdmet İder İdî⁵. Ve İsmâ'ıl vefât etdükden şoñra⁶ İsmâ'ılın öđli MuĶammedî bile Ķaldürub Mışır cânibine müteveccih öldi. Ve yolda mezbûr MuĶammed vefât eyledi ve⁷ bir Ķâmîle⁸ cârıyesî Ķaldî. Ve 'Abdu'l-lah meymûnuñ daĶı bir⁹ Ķâmîle¹⁰ cârıyesî vâ r İdî. Mezbûr 'Abdu'l-lah, MuĶammed bin İsmâ'ıl¹¹ cârıyesün Ķatlı İdüb, kendî cârıyesün^{11a} ânuñ cârıyesîdür, dîdî. Şoñra cârıye'î mezbûrenün bir öđli mütevellid öldi. "Bû, MuĶammed bin İsmâ'ıl¹² öğlıdır ve İmâm-ı zamândur," deyü¹³ Ķalkı İğvâ etdî¹⁴. Ve bir cemâ'at-ı a'ďây-ı dîn-i İslâmiyyeden ki, aşılda mü-lük-i 'acem [evlâdundan İdiler];¹⁶ ve 'adâvet-i dñıyye Ķalbleründe râsiĶ İdî, mezbûre tâbi' öldiler. Ve Ķalkı bû tarıķ ile izlâl İdüb, diyâr-ı Mađribde ve Mışırda ve İskenderiyyede bû zâlelet şâyı' öldi; (S/105 a) ve etrâf-ı 'âleme¹⁷ (D/11 b) dâ'İler perâkende eylediler. ÂĶıru'l-emr bû tâ'ifeden (M/241 a) MeĶdî nâmında bir kimesne [Mışırda]¹⁸ şâĶ öldi.¹⁹ Ândan şoñra Ķâ'im²⁰ Maķâm nâm bir²¹ kimesne pâdişâĶ öldi²². Nesle(n) ba'ďe nesl(in) tâ növbet-i salţanat Müstenşıra geldi. Ķasan ŞabbâĶ, ki

1 D: bünlaruñ.

2 D: zuhûrları.

3 B,S,M: İtmekdür; D bu cümleyi şöyle verir: "Bû taĶdirde öl hikâyeti irâd lâzımdur".

4 S,M,D: ba'zî tevâriĶ-i mu'teberede.

5 B,S'de cümle başından bu kısma kadarki ifade yok.

6 S,M: İderdî.

7 D: İtdükden şoñra; T'de "şoñra" mükerrer.

8 S'de yok.

9 S,M: Ķâmîl

10 M'de yok.

11 D,M: MuĶammedün

11a B,S,M,D: kendî cârıyesünî.

12 M: MuĶammedî İsmâ'ılıñ; D: MuĶammed bin İsmâ'ıl bin İmâm Ca'fer.

13 S: dıyü.

14 B,S,D: İtdî.

16 S,M,D: T,B: evlâdundandır; "İdiler" yok.

17 S,M: 'âlemde.

18 S,D: T,B'de yok; M: Mışırda.

19 S,M,D: pâdişâĶ öldi.

20 S,D,M: Ķâyim.

21 B'de yok.

22 M: bu cümleyi şöyle verir: Ândan şoñra Ķâ'im nâmına bir kimesne pâdişâĶ öldi.

re'isi melâhîde idî, mezbûrdan icâzet taleb idüb, diyâr-ı 'aceme gelüb halkî küfür ve zendakaya¹ irşâd eyledî. Âhiru'l-emr diyâr-ı 'acemde fitne'î melâhîde bir mertebeye vâsıl öldî ki,² selâtin-ı islâm cümle muztarib³ ölüb, ekşeri melâhîdeye mağlûb⁵ ve ba'zısı dahî tarik-i şulh ve⁶ müdaheneye sâlik öldilar. Âhiru'l-emr Hülâgü Hân Cingizî⁷ ma'a kefere gelüb, diyâr-ı islâmî melâhîdeden istihlâş⁸ (B/144 b) ve mezbûrları istişâl eyledî. (لعن الله القاتل والمقتول)⁹.

2) eş-Şabbâhiyye¹⁰:

Bü tâ'ife Hasan Şabbâh¹¹ etbâ'idür. İ'tikâdât-ı fâsidelerinün menbâsî bü mes'eledür ki¹², derler ki¹³ eger 'akl kâfidür,¹⁴ pes hîç kimseye¹⁵ i'tirâz vârid degüldür; eger kâfi degül ise,¹⁶ pes [imâm-ı zamâna]¹⁷ iktidâ lâzımdur.

El-Cevâb¹⁸: Eger 'akl lâzım degül ise, mücerred imâm ile hak bâtıldan niçe mütemeyyiz ölür; eger 'akl lâzım ise, imâma ne ihtiyâc?

3) En-Nâşırıyye:

Bü tâ'ife Nâşır Husrev etbâ'idür. Mezbûr Nâşır, Şeyh Ebû 'Alî Sînâ şâgirdleründendir. Hakîm ve fâzil idî¹⁹. Eş'arundan [râyiha'î]²⁰ ilhâd ve zendağa istişmâm olunmağla²¹ çok kimesnenün (M/241 b) zâlâl²² ve ilhâduna bâ'is olmuşdur²³.

1 D: zendağa ve ilhâda.

2 D: vârdi ki.

3 S,D,M: muztarib.

5 B: mağlûb ölüb.

6 D'de yok.

7 M: Çingiz.

8 M: istihlâsî

9 "Allah, öldürüne de öldürülüne de lânet etsin!".

10 S: "eş-Şâni eş-Şabbâhiyye fi fırakı'l-melâhîde." Fırkayı krş.: İ'tikâdât, 78.

11 B: Hasan bin Şabbâh.

12 M'de "ki" yok.

13 B: dîrler ki; S: derler; D ve M'de "dîrler ki" yok.

14 D,M: 'akl eger kâfidür.

15 B: kimseye; D,M: kimesneye.

16 D,M: degüldür.

17 S,M,D.: B: imâm-ı zamân evlâdına; T: imâm-ı zamân olan.

18 D: El-Cevâb biz dîriz ki...

19 D: hakîm idî ve bigâyet fâzil idî; S'de "ve" yok.

20 S,D.;M: râşiha'î.

21 S: olunmağla.

22 D: zâlâletüne; M: zâlâlete.

23 Krş.: İ'tikâdât, 78;

4) El-Ḳarāmiṭa¹:

Bü ṭā'ife Ḥamdān Karmat² etbā'idür. Başra ve Küfe³ ve öl cānib-lerde [du'āt-ı]^{3a} melāhideden idī⁴. Halk-ı keşir ānū⁵ sebebī ile ilhād ve zendaḳaya zāhib öldılar. Ve öl diyāra⁶ (D/12 a) bir mertebe müstevlī öldılar ki, ḫülefā'i 'Abbāsiyye bile, (S/105 b) mezbūrlardan⁷ aḫz-u-inti-ḳāma kādir ölmadılar; hattā Ḳarāmiṭa bir sene vārüb 'Arafātda ḫüccāc bāşüb⁸ ḳatl-i'ām etdiler⁹ vārüb Mekkede¹⁰ Beyt-i Şerif eṭrāfında, müs-lümānlardan halk-ı keşir¹¹ ḳatl idüb, Ḥaceru'l-Esvedī yerinden çıkārüb, götürüb¹² Küfede bir mezbeleye bırākdılar. Yigirmi dört yıl Ḥaceru'l-Esved ānda ḳaldı. Āhiru'l-emr Sultān Tuğrul Beg Selcūḳi¹³ Bağdāda¹⁴ gelüb, mezbūr Ḳarāmiṭa'i müste'sal idüb, Ḥaceru'l-Esvedī yine ma-ḫallüne¹⁵ naḳl eylediler¹⁶.

5) El-Bābekiyye¹⁸:

Bü ṭā'ife Bābek [el-Hurremī] etbā'idür. Mezbūr Bābek, bir ednā kimesne idī. Azerbāycānda zuhūr eyledi¹⁹. Mürür-i eyyām ile²⁰ ḳuvvet bülüb, ūzerine cem'-i keşir cem' öldi²¹. Defe'atle²² 'asker-i islām vārüb²³,

1 Krş.: *İ'tikādāt*, 79;.

2 S: Ḳarmaṭi; M: Ḳarāmiṭa.

3 B: Küfede.

3a B,S,D,M.;T: tuğāt-ı.

4 D: idiller.

5 D: ānlaruñ; S: ānūñ.

6 D,M: diyārda.

7 S,D,M: mezbūrundan.

8 B: başüb.

9 B: İtdiller; S,D,M: idüb.

10 D: Mekke'i Mükerrerede.

11 D,M: cemm-i ḡafir.

12 S, götürüb.

13 D: Selcūḳi

14 D: Bağdād.

15 M'de "yine" yok; D: yine yerine.

16 D: eyledi; S: etdiler. S,M ayrıca şunu ekler: Naḳl olunūr ki, Ḥaceru'l-Esvedī Ḳarāmiṭa Küfeye İletdüklerinde, kırk deve ḫamlinde 'āciz öldi; maḫallüne naḳl olundukda, bir deve āsān ḫaml idī.

18 Krş.: *İ'tikādāt*, 79; *el-Farḳ*, 161.

19 D: bu cümleyi şöyle verir: "Azerbāycānda Merāḡa cānibünde zuhūr İtdi."

20 M: eyyāmla.

21 D: bir cem'ci keşir müctemi'ölüb.

22 S,D,M: defa'atle.

23 M: ūzerine vārüb.

ceng-i 'azîm öldi¹. Âhiru'l-emr Mu'taşım halife zamânunda² katl öldi.

6) El-Muḩanna'yye³:

Bü tâ'ife Muḩanna'c etbâ'îdür. Mezbür Muḩanna'c, Ebü Müslim, [şâhibu'd] -da'vet etbâ'undan⁴ idi. Ebü Müslimden şoñra nübüvvet da'vî⁵ eyledi. Çök⁶ kimesne kendüye tâbi' öldi⁷. Âhiru'l-emr⁸ ulühiyyet (M/242 a) da'vâsın⁹ eyledi. Yevme(n) fe-yevme(n) fitnesi¹⁰ müştedd¹¹ öldi. Âhiru'l-emr¹² katl öldi.

7) Es-Seb'yye¹³:

Bü tâ'ife dîrler ki: Devr yedîdür, ve semavât yedîdür, ve arz yedîdür, ve¹⁴ imâm yedîdür*, ve a'zâ yedîdür, ve cemi' enbiyânuñ devri yedîdür;¹⁵ evvel Âdem ve vaşîsi Şîs;¹⁶ ikinci Nüh ve vaşîsi Sâm; üçüncü¹⁷ İbrâhîm ve vaşîsi İsmâ'îl; dördüncü Mûsâ ve vaşîsi Hârûn; beşinci Dâvud ve vaşîsi Suleymân; âltıncı 'îsâ ve vaşîsi Havâriyyûn; yedinci Muhammed ve vaşîsi 'Alîdür, derler^{17a}. (S/106 a) Ve e'imme daḩî yedîdür, derler: 'Alî ve ḩasan ve ḩüseyin ve (D/12 b) Zeyne'l-'Âbidîn ve Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer eş-Şâdık ve Muhammed bin¹⁸ İsmâ'îl¹⁹. Ve daḩî derler ki: Maḩşûd-i²⁰ bi'şet-i enbiyâdan, ḩalâyıkî mertebe'i cismâ-

1 D: üzerîne vârdıklarunda inhizâm virdi.

2 S,M,D: zamânî

3 Krş.: *İ'tikâdât*, 79; *el-Fark*, 155.

4 M: etbâ'îden; T: Ebü Müslim ed-da'vet etbâ'inden.

5 D: da'vâ-yi nübüvvet.

6 D: ve çök.

7 D: tâbi' İtdî.

8 M'de yalnızca "âhir".

9 T,M: da'vâsın; D: da'vâsına başladı.

10 M'de yok.

11 M: müştet.

12 D: şoñra.

13 Krş.: *İ'tikâdât*, 80.

14 S'de yok.

15** işaretleri arasındaki kısım D'de yoktur.

16 B, M: Şît.

17 B,M: ve üçüncü.

17a. B,D,S,M: dîrler.

18 M'de "bin" yok.

19 D bütün isimlerin başında birer "imâm" kelimesi eklemiştir ve aralarını, sonuncu isme gelene kadar "ve" ile ayırmamıştır. Ayrıca şu ilâvede bulunur: "Ve daḩî Fâtiḩa yedîdür ki seb'u'l-meşânîdür."

20 M'de yok.

niyyeden¹ mertebe'i rūhāniyyeye² İşāl itmekdür. Ve nōvbet-i imāmet, ki³ Muhammed bin İsmā'ile geldi,⁴ halk-ı 'ālemden (B/145 a) tekālif-i zāhiriyye⁵ şavm ve şalāt gibiler⁶ cümle sākıt öldi.⁷ Hemān lāzım olān şimdi⁸ taşhīh-i bātin itmekdür. Ve maqşūduları⁹ bū maqūle-i ebā'ıldan būdür ki, şüret-i haqdan ve tezvīr ve telbīs ile halkı cādde'i şer'-i şerifden¹⁰ ihrāc idüb, küfür ve¹¹ ilhāda bırākdılar¹².

V. EL-BĀBU'L-ĤĀMİS Fİ FIRAKİ'L-KERRĀMİYYE¹³

Bū tā'ife Muhammed bin Kerrām etbā'idür. Mezbūr Muhammed, Sīstān vilāyetünden idi. Şüret-i zühd (M/242 b) ve takvāda, halkı ba'zī bid'atlere da'vet eyledi. Āhiru'l-emr kabül itmediler. Ve etbā'ile¹⁴ ihrāc idüb¹⁵ Garcistāna nefy eylediler. öl diyār halkı kendülere tabi' olüb, öl diyārda¹⁷ bū mezheb revāc bülđi. Ve cümle Kerrāmiyyenüñ mezhebī būdür ki: Haq Te'ālā cisimdür ve cevherdir ve maḥall-i havādişdür ve cihet ve mekāndadır, dīrlər. Ve bū tā'ife çok fırkaya münşa'ib olmuşlardır. Meşāhīri¹⁸ bünlardur¹⁹: Tarākiyye²⁰, İshākiyye, [Haqāyikiyye]²¹, 'Ābidiyye, Tūniyye²², Şūriyye, Heyşamiyye. Bū tā'ifenüñ²³ eşbehī Heyşamiyyedür. Ve cümle Kerrāmiyyenüñ medār-ı emirleri zerķ ve telbīsdür.

(عصمنا الله من شرورهم)

1 S: cismāniyetden.

2 S,D,M: rūhāniyyete; D: derece'i rūhāniyyete; M: rūhāniyyet mertebesüne.

3 D: çün nōvbet-i imāmet.

4 M: Muhammedī İsmā'ile ki geldi.

5 D: zāhiriyye'i.

6 D,M: gıbl.

7 D: İtdi.

8 S,M,D: şimdiden sonra.

9 M: maqşūduların.

10 D: cādde'i şer'den.

11 M'de "ve" yok; D: vādiy-i küfür ve"

12 S: bırāgalar; D,M: bırāqalar.

13 M: "El-Bābu Ĥāmīs...". "Beşinci Bab Kerrāmiyye Fırkaları Hakkındadır." Krş.: İ'tikādāt, 67; el-Milel, 1/108; el-Farķ, 130.

14 S: etbā'ile.

15 D ve M'de "ihrāc idüb" yok.

17 D: vilāyetde.

18 D: ve meşāhīri.

19 M: bülārdur.

20 M: Tarāyikiyye.

21 S,D.: T,B,M: Haqākiyye.

22 M: Nūniyye.

23 D,M: tavā'ifün.

24 "Allah bizi onların kötülüklerinden korusun!" M: عصمنا الله تعالى شرورهم ؟

D: عصمنا الله من شرورهم وانقمهم.

VI. EL-BÂBU'S-SÂDİS Fİ FİRAKIL-MÜŞEBBIHE¹

Bü tâ'ife Müşebbihe² dimege sebab bûdur ki, Haq Te'älâyî³ maḥlûkâta teşbih iderler⁴. Ekşer Müşebbihe İmâm Ahmed bin Hanbel⁵ etbâ'îdür. (D/13 a) Ve ibtidâ teşbih⁶, ki İslâmda zâhir öldi, (T/3 b) Revâfızdan zâbir⁷ öldi. Ve maqşûdları, Haq Te'älâyî (S/106 b) cisme teşbih etmekden⁸ 'Alîye tañrî⁹ demek için idî¹⁰. Tavâ'if-i Müşebbihe¹¹ çökdür; meşâhîrî bülârdur¹² ki, zıkr olunur:

1) El-Ḥakemiyye¹³:

Bü tâ'ife Hişâm bin el-Ḥakem etbâ'îdür. Mezbûr Hişâm, Allah¹⁴ cisimdür, dirdi¹⁵. Gâh dir idî ki, sebke'i beyzâ gibîdür; ve gâh dir idî ki, şem' gibîdür, ki her cânibünden (M/243 a) nazar ölünse, yüzî sañadur. Âḥiru'l-emr re'yi bûña qarâr büldi ki, kendü elile¹⁶ yedi kârüş tülü vâre¹⁷ 'arşa mümâsdür.

2) El-Cevâlikıyye¹⁸:

Bü tâ'ife Hişâm bin Sâlim el-Cevâlikî etbâ'îdür. Dirler ki: Allah Te'âlâ insân şüretündedir; hattâ el ve ayak ve havâss ve kûlâk [ve bürün]¹⁹ işbât iderler.

3) El-Yünusiyye²⁰:

Bü tâ'ife Yûnus bin 'Abdi'r-Rahman [el-Ḳummî] etbâ'îdür. Dir-

1 "Altınca Bab Müşebbihe Fırkaları Hakkındadır". M: Müştebihe. Krş.: *İ'tikâdât*, 63 vd.; *el-Milel*, 1/103; *el-Farq*, 138.

2 M: Müştebihiyye.

3 M: Te'âlâ.

4 B: Ider.

5 S: İmâm Ahmed Hanbelün

6 M: ibtidâ'i teşbihe.

7 D, M'de yok.

8 S, D, M: İtmekden; B: İtmekden murâd.

9 D, D: tengri.

10 B: İçündi.

11 M: Müşebbiyye.

12 D: bunlârdur.

13 D harekeli olarak "El-Ḥikemiyye". Krş.: *İ'tikâdât*, 64; *el-Farq*, 40, 139; *el-Milel*, 1/184.

14 S, M'de "te'âlâ"

15 S, D, M: dir idî.

16 S, D: eli ile.

17 S, D, M'de yok.

18 Krş.: *İ'tikâdât*, 64; *el-Milel*, 1/184; *el-Farq*, 139.

19 S, B, D, M.; T: mezbürün.

20 Krş.: *İ'tikâdât*, 65; aynı bilgilerle; *el-Farq*, 43; *el-Milel*, 1/188.

ler ki: Allah Te'âlâ bir cisimdür ki, nişf-ı a'läsi mücevvedür ve nişf-i esfelî muşmetdür.

4) Eş--Şeytâniyye¹:

Bü tã'ife Muhammed bin [en-]Nu'mân, ki [Şeytânu't-Ṭâk] ile ^{1a} mullaqqab idî, ânün² etbâ'idür. Dîrler ki: Melâ'ike Allah Te'âlâyî 'arş üzerinde götürürler³. (يحمل عرش ربك فوقهم يومئذ ثمانية)⁴ bûña işaretdür, dîrler⁵.

5) El-Ḥavâriyye⁶:

Bü tã'ife Dâvud [el-] Ḥavârî⁷ etbâ'idür⁸. Allah Te'âlâya a'zâ ve hareket ve sükûn işbât iderler. Ve mezbûr Dâvud söylerdi⁹ ki, Haq Te'âlânun cümle a'zâsını benden su'al idün¹⁰, illâ fercini ve şağâlnî, ki [ânlardan]¹¹ su'al câ'iz degüldür, dîr idî¹².

6) El-Ḥaşeviyye¹³:

Bü tã'ife Allah Te'âlâ¹⁴ cisimdür; ve lahm ve dem ve a'zâ (D/13 b) ve cevârihden mürekkebdür, dîrler. Ve dahî dîrler ki¹⁵: (B/145 b) Muḥ-lişün olân kimesneler dünyâda¹⁶ Allah Te'âlâyî (M/243 b) ziyâret iderler ve Allah¹⁷ ile muşâfaha ve mu'ânağa iderler.

1 Krş.: *İ'tikâdât*, 65; *el-Milel*, 1 / 186: en-Nu'mâniyye adıyla; *el-Fark*, 131.

1a. B,S,M,D.; T: Şeytânu't-Tâbi (?).

2 S: ânün.

3 S,M: götürürler.

4 T: tahmilü. Ḥâkka (69), 17: "... O gün Rabbinin arşını onlardan başka sekiz tanesi yüklenir."

5 D: bû ma'nâya işaretdür.

6 Krş.: *İ'tikâdât*, 65.

7 *İ'tikâdât*, 65. aynen; *el-Milel*, 1 / 187 ve *el-Fark*, 140: Dâvud el-Cevârihî.

8 D: etbâ'idürler.

9 S,D,M: söyler idî.

10 D: eyleñ.

11 S,D.; M'de yok; T,B: ândan.

12 D: degüldür deyü söyler idî.

13 el-Ḥaşeviyye.

14 D'de yok.

15 M'de "ki" yok.

16 S: (د ج).

17 D: Allah Subhânehu; S,M.: t.'a.

VII' EL-BÂBU'S-SÂBİ' FÎ FIRAĞIL-MÜRÇİ'E'

Bü tâ'ife Mürci'e dimege² bâ'is bûdur ki, i'tikâdlarunda 'amel bi-hasebi (S/107 a) r-rütbe, niyyet ve i'tikâddan mu'ahhâdur; zîrâ recâ te'hîrdur, derler³. Ve fırağ-ı Mürci'e beşdür⁴:

1) El-Yünusiyye⁵:

Bü tâ'ife Yünus Nehri⁶ etbâ'idür. Derler ki⁷: [İmân]⁸ ma'rifetu'l-lah ve muhâbbet-i kâlbîyye [den]⁹ 'ibâretdür. Bir¹⁰ kimesne bü şîfat ile muttaşîf olsa, aña ma'şiyet zarar itmez.

2) El-'Ubeydiyye:

Bü tâ'ife 'Ubeyd Kezzâb¹¹ etbâ'idür. Dîrler ki: Hağ Te'âlânuñ ilmi ve sâ'ir şîfatı 'ayn-i zâtdur ve lakin şüret-i insândadır. (خلق الله آدم على صورته) ¹² bûna delîldür, dîrler.

3) El-Ğassâniyye¹³:

Bü tâ'ife Ğassân [el-]Küffî¹⁴ etbâ'idür. Dîrler ki: İmân ma'rifet-i

1 "Yedinci Bab Mürcie Firkaları Hakkındadır". Krş.: *İ'tikâdât*, 70; *el-Milel*, 1/139; *el-Farğ*, 122. Risalemizin Sivas nüshasının müstensihî 'Ömer bin el-Hâc İlyâs es-Sivâsî, Mürcie konusuna başladıktan sonra, çıkış yeri belirtmeksizin, sayfanın (S/106 b) sonunda, alt kenarda ve öteki nüshalarda bulunmayan şöyle bir ilâvede bulunur: "Mür'ci'eden murâd şöl tâ'ifedür ki, küfr ile tâ'at fâ'ide vîrmediği gibi imân ile ma'şiyet zarar vîrmez dîyü kâ'il oldılar.. min *Tercemeti'l-Milel ve'n-Nihal*."

Burada sözü edilen el-Milel ve'n-Nihal tercümesi, pek muhtemelen, müstensihînin, daha sonra (109 a) da yine kenarda kullandığı "el-Mevlâ Ya'kûb bin 'Abd'l-Latîf"e ait "*Tercemetu'l-Milel ve'n-Nihal*" adlı, bizim tesbitine muvaffak olamadığımız eser olsa gerekir.

2 D: dîrler.

3 B,S,M,D'de "derler" yok.

4 S: bîşdür.

5 D: el-evvel el-Yünusiyye.

6 Krş.: *İ'tikâdât*, 70: Yünus bin 'Avn; *el-Milel*, 1/140, *el-Farğ*, 122: Yünus bin 'Avn en-Numeyrî.

7 M'de "ki" yok; B,S,D: dîrler ki.

8 D,M.

9 D,M.

10 M: her

11 *el-Milel*, 1/140: 'Ubeyd el-Mukte'ib.

12 "Allah, Âdem'i Kendi suretinde yarattı." B,S,D,M: خلق الله آدم على صورة الرحمن.

Ashında bir Tevrat cümlesidir. Bk.: Tekvîn, 1/27. Ayr. krş.: Buğârî, *İstizân*, 7/125; Muslim, *Şîfatul'cenne*, 8/149; İbn Kuteybe, *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs*, 8.

13 M: el-Ğâniyye.

14 Krş.: *İ'tikâdât*, 70: Ğassân el-Hurremî; *el-Milel*, 1/141: Ğassân el-Küffî; *el-Farğ*, 123: Ğassân el-Murci'l.

icmâliyyedür; tafşil lâzım degüldür. Ve¹ ziyâde ölü, lakin nâkış ölmâz, dîrler.

4) E_Ş-Şevbâniyye:

Bü tã'ife Şevbân [el-Mürçî'l]² etbâ'îdür. Dîrler ki: İmânda mu'teber ma'rifet³ ve ikrâr-ı bi'l-lah ve bi-rusulihidür⁴. Ve her ne ki 'akle(n) ânî İtmek câ'iz ölmaya⁵, aña dahî ikrâr lâzımdur; ammâ bir nesne ki 'akle(n) ânî İtmek⁶ câ'izdür, aña i'tikâd lâzım⁷ degüldür, dîrler.

5) Et-Tümeniyye:

Bü tã'ife [Ebî] Mu'âz [et-] Tümeni⁸ etbâ'îdür. Bü tã'ife katında bir kimesne şaneme secde etmek^{8a} (M/244 a) ile kâfir ölmâz; lakin 'alâmet-i küfürdür, dîrler⁹.

VIII. EL-BÂBU'Ş-ŞÂMİN Fİ FIRAKIN-NECCARİYYE¹⁰

Bü tã'ife Muhammed bin el-Hüseyn en-Neccâr¹¹ etbâ'îdür. (D/14 a) Halk-ı ef'alde ve isti'tâ'at ma'a'l-fi'l olmağda, ve 'abd fi'linüñ kâsibî olmağda, Ehl-i Sünnete muvâfıqlardur*. Ve nefy-i şifât-ı vücüdiyyede, ve hüdüş-i kelâmda ve nefy-i rü'yetu'l-lahda, Mu'tezileye muvâfıqlardur*¹². Ve bü tã'ife üç fırkadur.

1) El-Burgüşiyiye¹³:

Bü tã'ife derler^{13a} ki: Kur'an tilâvet ölundüğda¹⁴ 'arazdur; kitâbet ölundüğda cisimdür.

1 D: ve İmân gitdikce.

2 Krş.: *İ'tikâdât*, 70; *el-Milel*, 1/142; *el-Farq*, 124.

3 S'de yok.

4 B'de "bi" yok.

5 S: ölmasa.

6 S,D,M: eylemek.

7 M: câ'iz.

8 D: Ebü Mu'âz Tümeni; M: Ebî Mu'âz Tümeni; S: Ebî Mu'âz Tümeni.

8a. T: etmek.

9 D: derler.

10 "Sekizinci Bab Neccâriyye Fırkaları Hakkındadır". D,M: "El-Babu'ş-Şâmin fi'n-Neccâriyye".

11 *İ'tikâdât*, 68, *el-Milel*, 1/88, *el-Farq*, 126: "El-Hüseyn bin Muhammed en-Neccâr".

12** işaretleri arasındaki kısım D ve M'de yoktur.

13 Krş.: *El-Farq*, 126-7; *el-Milel*, 1/88-9.

13a. B,D,S,M: dîrler.

14 M: ölanda.

2) Ez-Za'ferāniyye¹:

Bū tā'ife dirlər ki: Kelāmu'l-lah maḥlūḳdur. Bir kimesne ḡayr-i maḥlūḳdur, dīse kāfirdür².

(S/107 b) 3) El-Mustedrike³:

Bū tā'ife dirlər ki: Egerçi kelāmu'l-lah⁴ maḥlūḳdur; lakin ḥadīṣ-i şerīfde vāki⁵ olmağla⁵, ki kelāmu'l-lah ḡayr-i maḥlūḳdur, biz ḥadīṣe mutāba'at idüb, te'vil iderüz⁶, ya'ni bū tertib üzre ḡayr-i maḥlūḳdur, dīmekdür. Ve bū tā'ife dirlər ki: Bize muḥālif olanların aḳvālī cümle kizbdür⁷; ḥattā⁸ "Lā-ilāhe illa'l-lah" daḥi derse⁹, muḥālifimiz yine kizbdür¹⁰.

IX. EL-BĀBU'T-TĀSİ' Fİ FIRAKI'L-CEBRİYYE¹¹

Bū tā'ifenün mezhebi büdür ki: Fi'l-i 'abd maḥzā ḳudret-i ilāhiyye ile¹² vāki¹² dür; 'abdün aṣlā ḳudretinün medḥaliyyeti¹³ yökür, ne te'şir ile ve ne kesb ile. Bünler¹⁴ daḥi bir ḳaç fırḳadur¹⁵:

1) El-Cehmiyye:

Bū tā'ife Cehm bin Şafvān¹⁶ (M/244 b) etbā'idür. Ve mezbür Cehm,

1 Krş.: *El-Farḳ*, 127; *el-Milel*, 1/127.

2 D: "Bir kimesne ḡayr-i maḥlūḳdur kāfirdür dirlər." M ise bu cümleyi bazı ilâvelerle verir "Bir kimesne ḡayr-i maḥlūḳdur; lakin ḥadīṣ-i şerīfde vāki⁵ olmağla, ki kelāmu'l-lah ḡayr-i maḥlūḳdur, ḥadīṣ-i şerīfe mutāba'at idüb te'vil iderüz ki, ya'ni bū tertib üzre ḡayr-i maḥlūḳdur dīmekdür. Ve bū tā'ife dirlər ki; bize muḥāliḳ dīse kāfirdür."

Öyle görünüyör ki, M nüshasının müstensihî, bir sonraki fırkanın görüşü ile bu fırkanın kileri karıştırmıştır.

3 B,T ve *İ'tiḳādât*, 69; El-Mustedrikiyye. Krş.: *El-Milel*, 1/89; *el-Farḳ*, 127.

4 D: kelām.

5 B: olmağle; S,M: olmağ ile.

6 S,D,M'de "ki".

7 T,B: kāzibdür; D: kāzibedür.

8 S'de yok.

9 B,M: dırse; D: dırlerse; S: dır ise.

10 S: kāzibdür; B: kizbdür; D: yine kāzibdür. M bu fırkayı noksan olarak şöylece verir: "El-Mustedrike: Bū tā'ife dirlər ki: Egerçi kelāmu'l-lah maḥlūḳdur, aḳvāl-i cümle kāzibedür; ḥattā (Lā ilāhe illa'l-lah) dırse muḥālifimizdür, yine kizbdür."

11 "Dokuzuncu Bab Cebriyye Fırkaları Hakkındadır." Krş.: *İ'tiḳādât*, 68; *el-Milel*, 1/85; *el-Farḳ*, 128.

12 M: ايسه (?).

13 D: medḥali

14 S,M: bülär.

15 D: fırḳadurlar.

16 Krş.: *İ'tiḳādât*, 68; *el-Milel*, 1/86; *el-Farḳ*, 128.

[Tirmiz]¹ vilâyetünden² idî. Mezhebî bûdur ki: 'Abd için aślâ kudret yõkdur. Ve 'ilmu'l-lah hâdişdür. Ve³ Hağ Te'alâya mevcûd ve şey di-mek câ'iz degûldür, dîrler³a.

2) Ez-Zîrâriyye:

Bû tâ'ife Zîrâr bin 'Omer el-Kûfî⁴ etbâ'îdür. (B/146 a) Mezbûr Zîrâr, evvel Mu'tezile⁵ idî; Vâşıl bin 'Atâ şâgirdleründen⁶ idî. Şoñra halk⁷ a'mâlde aña muhâlefet itdi⁸. Ve 'azâb-ı kabri dağî⁹ münkir idî. Ve Kureyşden gayri kimesneye imâmet câ'iz degûldür, dîr idî.

(D/14 b) X. EL-BÂBU'L-ÂŞİR Fİ MELÂHİDETI'Ş-ŞÜFİYYE¹⁰

Şüfiyye ve meşâiyih ziyyinde melâhideden bir tâ'ife vârdur ki, kendülerin meşâiyih şüretünde gösterürler. Envâ'î şeyd ve zerķ¹¹ ile, kulüb-i 'avâm, belki ekâbir-i enâm olan kimesneleri, teşhîr idüb celb-i huţâm-ı dünyâ¹² iderler. Ve¹³ belki çok kimesne'î ekâbirden¹⁴ i'tikâd-ı¹⁵ zendağa ve ilhâda birâğûrlar¹⁶. Fî-zamâninâ Mevlevî ve Gülşeni ve Bek-tâşî nâmına olan ışıklar ekşer melâhidedelerdür. Ve bû tâ'ife (S/108 a) dağî çok fırkadur:

1) El-Mubâhiyye¹⁷:

Bû tâ'ife bir kavimdür¹⁸, kendülerin şüfiyye libâsunda izhâr iderler¹⁹;

1 Bütün nüshalarda "Tirmid". Bk. : *İ'tikâdât*, 68, n. 4; *el-Milel*, 1 / 86.

2 M: vilâyetünde.

3 D'de yok.

3a. B,S,M,D'de yok.

4 S,M: Zîrâr bin 'Amr el-Kûfî. Krş.: *İ'tikâdât*, 69; *el-Milel*, 1 / 90; *el-Fark*, 129.

5 D: Mu'tezillî; S. Mu'tezileden.

6 S,M,D: şâgirdi.

7 M: halkî.

8 S. etdi.

9 M'de yok.

10 "Onuncu Bab Sûfiyyenin İnançsızlıkları Hakkındadır." Krş.: *İ'tikâdât*, 72 vd.

11 D: rızķ.

12 D: dünyâ için.

13 S. "ve" yok.

14 D: kimesne kısm-ı ekâbir ve a'fyândan.

15 B: i'tikâd ve.

16 B: birâķûrlar; M: birâķûrlar; D: zendağa ve ilhâd i'tikâdına düşürürler.

17 Krş.: *İ'tikâdât*, 74.

18 S'de "ki".

19 D: idüb.

lakin şüfiyye¹ a'mâl ve ef'âl-u-² 'akâyidünden 'ârilerdür³. Ve dîrler ki: Aḥkâm-ı şerî'at ile teḳayyüd 'avâm vazîfesîdür⁴; zîrâ 'avâmuñ nazari⁵ zevâhir-i eşyâya (M/245 a) maḳşûrdur; ammâ havâşş ve ehl-i ḥaḳîḳat ölân kimesneler, rüsûm-i zâhireye⁶ muḳayyed ölmâyüb, ihtimâmları murâ'ât-ı ḥuzûr-ı bâḫın ölmâḳ gerek⁷, dîrler.

2) Ez-Zenâdîka:

Bü tâ'ife da'vî iderler ki; "Biz baḫr-i fenâda müstaḡraḳ ve 'ayn-ı tevḫidde müstehliklerüz⁸; ḥarekât ve sekenâtumuz irâdemüzle⁹ degüldür." Ve bü sözlerden¹⁰ maḳşûdları, etdükleri me'âşî ve menâhîde ma'zûrlaruz; [itdügümüz]¹¹ irâde-i¹² Ḥaḳladur¹³, ihtiyârumuz ile degüldür, dîmekdür¹⁴.

3) El-Ḳalenderiyye:

Bü tâ'ife Zenâdîkadan bir fırkadur ki, da'vây-ı¹⁵ ihlâş iderler; ve 'alâniyet(en) fışḳ ve fücürî¹⁶ mürtekib ölürler. Ve dîrler ki: Maḳşûdimuz¹⁷ ıskât-ı¹⁸ (D/15 a) nazâr-ı ḥaḳḳdur. Ve Ḥaḳ Sübhânehu¹⁹ ḥaḳḳñ tâ'atundan müstaḡnîdür ve ma'şiyetden mutazarrur degüldür.

4) El-Murâ'îyye²⁰:

Bü tâ'ife ziynet-i dünyâviyye²¹ terk idüb, esbâb-ı dünyeviyye²² cem'inden ifrâz iderler, tâ nazâr-ı ḥaḳḳda maḳbûl ölüb, beyne'n-nâs

1 D: şüfiyenün.

2 S, M: aḫvâl ve.

3 D: cümlet(en) 'ârilerdür.

4 D: vazîfe'i 'avâmdur.

5 D: nazarları ancak.

6 B'de "ile" yok; S, M, D: zâhiriyye ile.

7 D: gerekdür.

8 S, M: müstehliklerüz.

9 D, M: irâdemüz ile.

10 S, M, D: sözden; M: degüldür deyü sözden.

11 D.

12 S, D, M: irâdet-i.

13 S, D, M: Ḥaḳ İledür.

14 D: dîrler.

15 D: da'vâ'i.

16 S, D, M: fücûra.

17 S, M: maḳşûdumuz.

18 M: ıskâd.

19 S: "ve Te'âlâ".

20 B: el-Murâbiyye.

21 D: dünyâyi; S, B, M: dünyeviyye'i.

22 M: dünyâ.

mürecca^c ve mu^cteber ve şeyh nāmına ölüb,¹ herkesi kendülere mu^ctekid kılmagiçün².

5) El-Müstaḥdemiyye:

Bü ṭā'ife bir kavimdür. Halk ile maḳām-ı ḫidmetde³ mu^cāmele iderler. Ve maḳşūdları⁴ halka ḫidmet itmekden sevāb-ı uḫrevī degüldür; belki isticlāb-ı kulüb içün ve taḫşil-i menāfi^c-i dünyeviyye itmek⁵ içün ziyy-i fuḳarā ve ḫüddāmda görinürler. Ve maṭmaḫ-ı (M/245 b) nazarları*, taleb-i cāh ve māl ve keşret-i⁶ etbā^c ve eşya^cadur, tā meḫfil ve mecāmi^cde būnuūla müfāḫaret ve teḳaddüm ideler.

6) El-Müte^cabbidiyye⁷:

Bü ṭā'ife (S/108 b) bir kavimdür ki, 'ibādet iderler, maḳşūdları sevāb-ı uḫrevī degüldür, belki nazar-ı halkda maḳbül ve mu^cteber olmaḳdur; hattā⁸ itdükleri⁹ 'ibādete ḡayr-i muṭṭali^c olmasa 'ibādet itmezler¹⁰.

7) El-Ḥulūliyye¹¹:

Bü ṭā'ife dirler ki: İnsān riyāzet ve mücāhede ile bir mertebeye vāşıl ölür ki, ma^cşuḳ-ı ḫaḳiḳi ile mütteḫid ölüb, fenā fi'l-lah ölür¹², Allah aña ḫulül ider. Ve 'Acem ışıkları ekşer bü i^ctiḳādda ölürler¹³.

1 M'de yok.

2 S, M: herkes kendülere mu^ctekid ola; D: ölüb kendülerine mürid ve mu^ctekid olalar.

3 M: halkı ile ḫidmetde.

4 S, D, M'de "ve" yok; B: mezhebleri.

5 M'de yok.

6** işaretleri arasındaki kısım M'de yok.

7 S, M: El-Musta^cbbidiyye. Krş.: *I'tiḳādāt*, 72: Aşḫābu'l-'İbādāt.

8 M'de yok.

9 D: itdükleri; S, M: etdükleri.

10 D: ayrıca şu ilâvede bulunur: "Ve enzār-ı ḫalāyüḳda 'ibādeti ḳatī, 'arız ve ṭavil iderler; nitekim Mevlānā Cāmi buyürur ki, beyt:

کلید در دوزخت آن نماز — که در چشم مردم کزاری در آرز

(Halkın gözüne uzun gelen namaz, senin için cehennem kapısının kilididir.)

11 Krş.: *I'tiḳādāt*, 73.

12 D: ölürler.

13 D son cümleyi şöyle verir: "Acem diyarında olan ışıkların aḡleb-i i^ctiḳādları böyledür."

EL-ĤÂTİME Fİ'L-FİRAKİ'N-NÂCİYE¹

Bü t̄ā'ife öl fırkadur ki, Nebi² 'aleyhi's-selām ānlaruñ hakkında buyürmuşdur³: (B/146 b) (هم الذين ما انا عليه واصحابي)⁴. (D/15 b) Ve bü t̄ā'ifeye Ehl-i Sünnet ve Cemā'at dirler. Egerçi bü t̄ā'ife⁵ fūrū^c ve 'ameliyātda ālti fırkaya müteşa'ab olmuşdur⁶: El-Ĥanefiyye ve'l-Mālikiyye ve's-Şāfi'yye ve'l-Ĥanbeliyye ve's-Sufyāniyye ve's-Şevriyye⁷. Ammā uşul-i itikādiyātda⁸ müttefiklerdür⁹. Ve bünlaruñ¹⁰ mezhebleri

1 D: "El-Ĥatime fi Fırakı'n-Nāciye". "Sonuç: Kurtuluşa Eren Fırkalar Hakkındadır." Krş.: *El-Farq*, 189 vd.

Sivas nüshasının müstensihisi 'Ömer b. el-Ĥāc İlyās es-Sivāsī, "El-Fırkatu'n-Nāciye"ye başladıktan sonra, çıkış yerini belirtmeksizin, sayfanın (S/108 b) üst kenarında (109 a, 109 b, 110 a) sayfalarında da devam eden ve bir kısmı Türkçe, diğerleri Arapça hirtakım notlar eklemiştir. Diğer nüshalarda bulunmayan bu notlardan Türkçe olan kısmını burada, Arapça olanlarını da ilerde not olarak vereceğiz:

"(Var. 108 b- üst kenar) Fırka'i Nāciyeden murād Resū'l-lah 'aleyhi'selām hazretleri, dañi aşhābi sālīk öldüğü aḥkāmā sālīk olan t̄ā'ifedür. Ve fırka'i Nāciye zāhib oldukları aḥkām-dan ba'zısı öldür ki, 'ālem ḥādiş ölüb Bārī Te'ālā mevcūd ola. Ve Ḥaḥ Te'ālādan gayri ḥālik ölmaya. Ve kadīm ölüb, 'ilm ile ve kudret ile ve sā'ir şifāt-ı celāl ile mavşūf ola ve mişli ve teş-riki ve ziddi ölmayüb beşerde ḥulūl (S/109 a) eylemeye. Ve Ḥaḥ Te'ālānuñ zātı ile ḥādiş-i k̄ā'im ölmaya. Ve Ḥaḥ Te'ālā mekānda cihetde ölmaya. Hareket ve intikāl ve cehil ve kiğb ve sā'ir şifāt-ı nakşdan münezzeḥ ola. Ve āhiretda mer'i ola. Ve irādeti bir şey'in vücūduna ta'alluḥ itdüğü taḥdirce, mevcūd ölüb, ta'alluḥ itmedüğü taḥdirce, öl şey mevcūd ölmaya. Ve ceml-i eş-yādan müstağni ola. Ve umürdan bir emir Ḥaḥ Te'ālānuñ ūzerine vācib ölmaya. Ve ef'āl mu'al-lelet(un) bi'l-a'rāz ölmaya. Ve müteba'iz ve mütecezzi ölmaya. Ve kendünün ḥaddi ve nihā-yeti ölmaya. Ve ziyāde ve nokşān Ḥaḥ Te'ālānuñ maḥlūkātunda ola. Ve me'ād-i cismāni şāhit ola. Ve mücāzāt ve hisāb ve şirāḥ ve mizān ve cennet ve cehennem ve ehl-i cennet cennetde ve ehl-i cehennem cehennemde muḥalled olmaḥ ve 'aşilerden 'afv cā'iz olmaḥ ve şefā'at ḥaḥ ve sā-bit ölüb, dañi ehl-i bey'at-ı Rūzvān ve ehl-i Bedr ehl-i cennetden ölüb ve mükellefin ūzerine imām naşb eylemek vācib ola. Ve Ḥazret-i Resū'l-lahdan şoñra imām-ı ḥaḥ Ebū Bekir ölüb, āndan şoñra Ḥazret-i 'Ömer, āndan şoñra Ḥazret-i 'Osmān, āndan şoñra Ḥazret-i 'Alī ola. (Nu-kle min tercemeti'l-milel ve'n-Nihāl li'l-Mevlā Ya'qūb bin 'Abdi'l-laḥif)".

2 D: Ḥazret-i Nebi.

3 D: ki.

4 "Onlar, benim ve aḥabımın ūzerinde bulunduğı (yolda) olanlardır."

5 D: t̄ā'yife'i Nāciye.

6 M: olmuşlardır; D: olmuşlardır; bü vech ūzre.

7 D: El-Ĥanefiyye ve's-Şāfi'yye ve'l-Ĥanbeliyye ve'l-Mālikiyye ve's-Sufyāniyye ve's-Şevriyye. M'de bu son iki fırkanın yerleri değışiktir.

8 S: uşul ve itikādiyātda.

9 D: cümlesi birbirle müttefiklerdür.

10 S, M: bülārun.

sâ'ir¹ fırağ-ı zâllenün 'aķâyid-i² fâside ve bid'atlerinden hâlidür. Ve mücmel 'aķâyid-i^{2a} Ehl-i Sünnet ve Cemâ'at bûdur ki: 'Âlem, ki³ mâ-siv a'l-lahdur, hâdişdür, qadim degüldür; hilâfe(n) li'l-felâsifeti. Ve şâni⁴-i 'âlem mevcüddür; hilâfe(n) (T/4 a) li'd-Dehriyye, ki dîrler⁴:

⁵ [وَ قَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يَمْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ]

Ve⁶ hâliķu kulli şey' Allahdur; hilâfe(n) li'l-Mu'tezile, ki (M/246 a) dîrler ki⁷: Ef'âl-i 'ibâduñ hâliķi 'abd kendüsüdür. Muttaşıfdur⁸ cemi' şifât-ı kemâl ile⁹, bi-lâ şebih^{9a} ve lâ-naẓîr; hilâfe(n) li'l-Müşebbihe. Zât-ı¹⁰ Bâri-i Te'âlâ¹¹ maħall-i havâdiş degüldür; hilâfe(n) li'l-Kerrâmiyye. Cihet¹² ve hayyiz ve mekândan ve bi'l-cümle simât-ı¹³ [naķş]¹⁴ ve emârât-ı¹⁵ imkândan münezzehdür; ğaniyy(un) 'ani'l-'âlemindür; lâ yecibu 'aleyhi şey'dür; eger işâbe iderse¹⁶ fazlı ile ider; eger iķâb iderse¹⁷ 'adl ile¹⁸ ider. Ef'alu'l-lah¹⁹ mu'allel (A/109 a) bi'l-farz degüldür; her çend müstemil-i hüküm ve meşâlih ise. Ve me'âd-ı cismânî, ya'nî haşr-ı ecsâd ve i'âde'i ervâh haķdur. Ve sırât ve mîzân ve hisâb haķdur. Ve cennet ve cehennem el'ân maħlûķdur. Ve ehl-i cennet cennetde ve ehl-i nâr nârde muħalleddür. Ve müznibinden şefâ'at

1 D'de yok.

2 B, D, M: 'aķâ'id.

2a B: 'aķâ'id.

3 D'de "ki" yok.

4 D: ki derler ki.

5 Nüşhalarda (ان هي) Cäsiye(45), 24: "Hayat, ancak bu dünyadaki hayatımızdır. Ötürüz ve yaşarız; bizi ancak zamanın geçişi yokluğa sürükler, dediler."

6 D: ve daħi dîrler ki.

7 S, M: "ki" yok.; D: ânlar dîr ki.

8 D: ve dîrler ki muttaşıfdur.

9 D: kemâlle.

9a B, S, M, D: şibh.

10 D: ve dîrler ki zât-ı.

11 D: Te'âlâ Celle ve 'Alâ.

12 D: ve daħi dîrler ki cihet.

13 M'de "simâtıda".

14 S, D.; T, B, M: naķz.

15 M: emârât ve.

16 S: ider; D: ider ise.

17 D: ider ise.

18 M: 'adl ile.

19 M: ef'âl.

ile 'afv cā'izdür. Ve bi'şet-i enbiyâ ve kütüb-i münzele haqdur. Evvel-i enbiyâ (D/16 a) Âdem 'aleyhi's-selâmdur¹ ve hâtem-i enbiyâ Muhammed 'aleyhi's-selâmdur. Ve naşb-ı imâm, mükellefe vâcibdür; Allah Te'âlâya vâcib degüldür. Ve imâm bi'l-hağ Hzret-i² Resulu'l-lah şallâ'l-lahu 'aleyhi ve sellemden şoñra Ebû Bekirdür,³ şoñra 'Ömer, şoñra Osmân, 'şoñra 'Alidür⁴; ve⁵ (M/246 b) hilâfet ve efzaliyyet, tertib-i mezkûr üzredür. Ve ehl-i kıbleden bir kimesne ikfâr olunmaz, meger iltizâm-ı küfr ide. Bûdur mücmel-i 'akâ'id-i⁶ Ehl-i Sünnet ve Cemâ'at⁷. Ammâ tafşil üzre delil-i kıtâ' ve burhân-ı sâti' ile, bû⁸ kavmüñ 'akâ'idünün⁹ beyânî, 'ilm-i kelâm, ki re'is-i 'ulüm-i dîniyyedür¹⁰, ânda mübeyyen ve müberhendür. Ânünçündür¹¹ ki, 'ulemâ'î dîn ittifağ itmişlerdür ki, pâdişâh-ı islâma lâzımdur ki, memleketünde her şehirde bir 'âlim-i mütebahhir naşb ide ki, 'ilm-i kelâma 'arif ölüb, akâ'id-i¹² şahîha ve fâsideye muṭṭalî' ola, tâ ki¹³ 'akâ'id-i müslimînî fırağ-ı zâllenün şükûk¹⁴ ve şübhünden maşûn idüb, havze'i islâmî a'dây-ı bâtmıyyeden hıfz eyleye. Nitekim techîz-i cuyüş-i müslimîn ve sedd-i şugür-i islâm ile¹⁵ a'dây-ı zâhireden şyânet olunür. Ve fî zamânınâ, her şehirde degül, belki mecmû'î memâlikde bir kimesne bulunmaz ki, 'ulüm-i dîniyye¹⁶ ve maḳâlât-ı ehl-i¹⁷ 'âleme ve mezâhib-i muḫtelife'i ümeme, kemâ huve haḳḳıhı muṭṭalî' ölüb, 'akâ'id-i¹⁸ müslimînî, mübtedi'anuñ (B/147 a) 'akâ'id-i fâsidesünden¹⁹

1 S, M'de yok.; D: 'aleyhi's-selâm.

2 S'de yok.

3 D: Ebû Bekir.

4 M: rızvânu'l-lahi Te'âlâ (M/246 b) 'aleyhim ecma'ın.

5 S, M'de yok.

6 B: 'akâ'id.

7 D, M: mücmel 'akâ'id-i Ehl-i Sünnet ve Cemâ'at bûdur.

8 D: bir.

9 B: 'akâ'idünün; D: 'akâ'idünün.

10 S: dîniyye.

11 S: ânünçündür.

12 S'de yok.

13 S, M, D'de "ki" yok.

14 M: şükûkl.

15 D: islâmile.

16 D: dîniyyeye.

17 M'de "ehl-i" yok; D: halk-ı 'âleme.

18 B: 'akâ'id.

19 D: 'akâ'id-i fâside'i mübtedi'adan.

(M/247 a) şıyânet îde. Būna sebep būdur ki, selâṭin-i zamân (S/109 b)¹ ve hūkkām-ı devrānda ‘ilme ve bū ṭā’ifeye² rağbet yōkđur; ve [‘ālimi cāhilden]³ teşhîş ve temyîz yōkđur;⁴ menāşıb-ı ‘ilmiyye⁵ ehl-i ‘ilme⁶ tevcih olunmāz^{6a}, ceheleye tevcih olunūr⁷. Mu‘teber, zāt degüldür, zamāndur; ve medār-ı devr-i ebvāb ve mülāzemet kibārdur; hıdmet-i ‘ilm ve fazîlet şāhibî olmağ, ‘ayıb ve naķışadur; būndan bed-teründen Allah⁸ şaklaya⁹. Ve bi’l-cümle sa‘ādet-i dāreyne vuşul ve nizām-ı dîn ve devlete¹⁰ zerī‘a münḥaşırdur. Ṭarîka’i Ehl-i Sünnet ve Cemā‘ate, ki ṭarîka-ı¹¹ Nebî ‘aleyhi’s-selām ve ṭarîka’i şāḥābe ve selef-i şāliḥindür, (فاذا يعد الحق الا الضلال)¹². Ve ṭarîka’i¹³ Muḥammediyye, ki ṭarîka’i Elhi-Sünnetdür, ṭarîk-i cāddedür¹⁴; sālikî olān elbette maṭlūba vāşıl olūr;

1 Sivas nüshasının müstensihisi bu sayfanın başında, üst ve yan kenarda, çıkış yeri belirtmeksizin şu Arapça notları eklemiştir:

(ولو اطال الركوع لادراك الجسائي لاتقر بالله تعالى [üstte : 109 b]

فهو مكروه وفي الذخيرة و البدائع وغيرهما . قال ابو يوسف سئالت ابا حنيفة عن ذلك . فقال : احشى عليه امرأ عظيماً ، يعنى الشرك - بحر الرائق شرح الكنز) .

[Yanda : 109 b] سيد القوم خادهمم - عن أبي قتادة - الخطاب في

التاريخ عن يحيى بن اكرم عن المأمون عن الرشيد عن المهدي عن المنصور عن ابيه عن عكرمة عن العباس - جمع الجوامع) .

2 D: ‘ilme ve ‘ulemāya.

3 D.

4 D: temyîz ve teşhîş yōkđur.

5 B: ‘ilmiyyete.

6 D: ehlüne.

6a S, M: olunmaz.

7 D: ekşer ceheleye vîrlür.

8 S, M, D: Hağ Te‘ālā.

9 D bu cümleyi farkh, ama hize göre daha doğru olarak şöylece verir: “Bir kimesnenün zātuna nazar İtmezler, zamānuna nazar İderler ve bū devirde, devr-i ebvāb İdenler maḳbül-i müte‘allık; (D/16 b) ve ‘ilim ve ma‘ārife meşğül olanlar maḫrūm ve melūm ve bi’l-cümle bū zamānda şāhib-i ma‘rifet ve ḥaysiyet olanlar ma‘yūb ve mezmūm; ‘ilim ve faẓl ‘ayıb ve naķış ve ‘ār; ve ḥumğ ve cehil bā‘iş-i ‘izzet ve iftiḥār. Hağ Şubḥānehu ‘azze şānuhu daḫl bed-teründen saklaya.”

10 D: dîn-i devlete.

11 S, M: ṭarîkat-i.

12 “Doğruluktan sonraki, sapıklıktan başka nedir?!”

13 M: ṭarîkat-ı.

14 D: tamām cādde ve şāhrāhdur.

ve¹ ma-‘adāsī ṭarīka’i zālāldür. Nitekim Rabbu’l-‘Izze buyürür ki:² (و ان (M/247 b) هذا صراطى مستقيماً فاتبعوه ولا تتبعوا السبل فتفرق بكم عن سبيله). Ve daḥi buyürür ki: (قل هنه سبيل ادعوا على بصيرة انا ومن اتبعنى)³. Ve⁴ bû ṭarīkuñ aşhâbî ve Nebî ‘aleyhi’ş-şalevât⁶ ḥazretlerinün⁷ bû ḥuşûşda nüvvâbî, ‘ulemâ’i Ehl-i Sünnet ve Cemâ‘atdur, ki Haḫ Te‘älānuñ⁸ muştafâ ve bir güzide ḫullarîdur.⁹ (ثم اورثنا الكتاب الذين اصطفينا من عبادنا)¹⁰ ‘ulemâ’i ümmet şânında vârid olmuştur¹¹; (غلاء امتى كانوا بنى اسرائيل)¹² ḥadîşî şerifî bûña işâretdür¹³. Ve li-hazâ selâtin-i sâlîfe, hazar ve seferde, ‘ulemâ’i mütebah-ḫirînden¹⁴ münfek ölmeyüb, cemi‘ müşkilât-ı umürda, bû ṭâ’ife’i ‘aliy-yenün re’y-i şavâbdideleründen¹⁵ ‘udül itmezler idî¹⁶. Ve eger ḥaşım, ḫable istîmâli’s suyûf ve’s-sinân, ḫüccet ve burhân ṭarīkine sâlîk ölüb, “Ḥaḫ ne cânibde ise aña tâbî‘ olunsün” dînîlse idî¹⁷, bû ḫıdmetî¹⁸ (S/110 a)¹⁹ ‘ulemâya tefvîz (M/248 a) idüb, ânlara istigâşe iderler

1 D: bündan.

2 S, M: buyürür; D cümleyi Arapça verir: (Ke-mâ kâle Te‘älâ).

3 En‘âm(6), 153: “Bu, dosdoğru olan benim yoluma uyun. Sizi Allah yolundan ayrı düşürecek yollara uymayın.”

4 Yûsuf (12), 108: “De ki: Benim yolum budur; ben ve bana uyanlar bilerek insanları Allah’a çağırınız...”

5 D’de yok.

6 S, M, D: ‘aleyhi’ş-şalât ve’s-selâm.

7 D: aşhâbî ve Ḥazret-i Resülün.

8 M: Haḫ Te‘älâ Ḥazretlerinün; D: Haḫ Subḫānehu ve Te‘älānuñ.

9 D: bir güzide ve ıstıfâ olunmuş ḫullarîdur, ke-mâ kâle Te‘älâ.

10 Fâtır(35), 32: “Sonra Kitab’ı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere miras bırakmışızdır...”

11 Âyetten sonraki cümle D’de yoktur.

12 “Ümmetimin âlimleri, İsrâil oğullarının peygamberleri gibidir.” Hk.bk.: el-‘AcLünî, *Keşfu’l-Ḥafâ* (Haleb, trz.), 2/83.

13 D: bû ma‘nâya delıldür.

14 D: ‘ulemâ’i mütebahḫirîn şoḫbetünden.

15 M: dedükleründen.

16 S, M: itmez idiler; D: itmez idî.

17 D: dîseler idî.

18 M: ḫıdmet.

19 Sivas nüshasının müstensihî bu sayfanın (S/110 a) başında, üst ve sol yan kenarda, çıkış yeri belirtmeksizin şu Arapça notları eklemiştir:

(و ان قال والله لا اكلم الدهر معرّفاً او منكراً فهو على مانوى و ان لم يكن له نيّة ففى المعرف يقع على الابد ذكره فى الجامع الكبير، وهو الصحيح؛ و فى المنكر يقع على سنة اشهر عند هما. وقال نوح رضى الله عنه = لا ادري يعنى دهرأ منكراً و توقف ابو[حنيفة] رحمه الله فى فنانى

مسائل ، احديها هذه و في ان الملائكة افضل ام نبي آدم من الانبياء عليهم السلام ؛ و في اطفال المشركين و في الخنثى المشكل و في وقت الختان و في الكلب متى يصير معلماً و في الجلالة متى يطيب لحمها و في سؤر الحمار و التوقف عن ابي حنيفة رحمه الله في هذه المسائل من نهاية معرفته في الاحكام و غاية ورعه في الدين اذ لولاح له و جه جلي يحكم بها و يتلقاها الناس منه يا لسمع و الطاعة كما تلقوا منه سائر الاحكام و اقتدوا به و ما من احد من الناس احاط بالعلوم كلها كما نطق به الكتاب : * و ما اوتيتم من العلم الا قبلا * : و لان هذه من سنن الانبياء عليهم السلام ، الا يرى ان النبي صلى الله عليه وسلم سئل عن افضل البقاع . قال : لا أدري حتى هبط عليه جبريل عم فاخبره بان افضل البقاع المساجد . و كذلك سئل عن اولاد المشركين . قال عليه السلام : اليه اعلم - من المضمرات المشكلا شرح القدوري . سيد الادام في الدنيا و الآخرة اللحم و سيد الشراب الماء و سيد الرياحين في الدنيا و الآخرة الفسغية - و في لفظ و سيد الرياحين اهل الجنة الفسغية - هب عن بريدة - جمع الجوامع . سيد الشراب في الدنيا و الآخرة الماء و سيد الطعام في الدنيا و الآخرة اللحم ؛ ثم الارز في تاريخه عن صهيب - جمع الجوامع .

idî¹. Meşelâ (D/17 a) hâlâ ki 'asker-i islâm naşarahumu'l-lahu Te'âlâ², Kızılbaş üzerine teveccüh itmişlerdür. Eger Şâh-ı 'Acem dîse ki, "Bâ'is-i 'adâvet muhâlefet-i mezhebdür; taḥkîk-i mezheb ölünsun, Hâk ne tarafda ise, cümlemüz aña tâbi' ölsün³, bû nizâ^c def' ölsün" diyü taleb itseler⁴, ve Gulât-ı Revâfizuñ bâb-ı dînde ölan şübhe'⁵ fâsîdelerin ilkā idüb, 'aḳîde'i 'avâma tezelzül bîrâksalar; bir 'âlim-i mütebahḥir ki cemî'⁶ mezahibüñ uşûl ve fûrû'una [muḥḥali]^{c7} ve me'ḥaz ve mebdâîsine vâkıf⁸ ola⁹, [būlunmaz ki]¹⁰ e'ille'i ḳātı'a ile ḥaşmî ilzâm eyleye, maḡlûb-ı¹¹ ḥaşm olmaḳ lâzım gelür.¹² Fî zamâninâ bû maḳûle kimesnelere aşlâ i'tibâr ölmayüb, ne yerde¹³ bir fâsîd ve câhil şeyḫ nâmına bîr bâḫıl vār ise, aña i'tibâr ve iltifât ölnüb, sefer ve ḥazarda medâr-i¹⁴ umûr bû maḳûle kimesnelerdür¹⁵.

(إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي وَحُزِّي إِلَى اللَّهِ) ¹⁶ وَلَا نَسْتَعِينُ إِلَّا بِإِيَادِهِ . ¹⁷

«تمت الرسالة بعون الله تعالى وحسن توفيقه نقل من السواد إلى
البياض في سنة ثمان وعشرين وألف من الهجرة النبوية عليه افضل
التحية واكمل التسليم ¹⁸ .»

1 S, M: Ider idller; B: Iderlerdi.

2 S, M: "Te'âlâ." yok.

3 D: ölalim ve.

4 D: bû nizâ^c (...?) ref' ölsün deyü ḥâlib-i cânib-i Hâk ölsa.

5 D: şübühât-i.

6 D'de yok.

7 T, B, D, M.

8 D'de yok.

9 B: ölmaya ki; T: olmasa.

10 D, M, T, B'de yok. S: "ölmaları ki".

11 M: pes maḡlûb-i.

12 D son cümleyi şöyle verir: "Bû taḳdırce bî-şübhe maḡlûb-i ḥaşm olmaḳ lâzım gelür."

13 D: i'tibâr ve iltifât ölnümayüb ḳande..

14 D: ekşer medâr-i.

15 D: kimesnelere mufavvâzdur ne diyelim.

16 Yûsuf (12), 86: "Ben üzüntü ve tasamı yalnız Allah'a açarım..."

17 D: (الاياله) Âyetin devamının Türkçesi: "Ve O'ndan başkasından yardım dilemeyiz."

18 "Bu risâle, yüce Allah'ın yardım ve hüsn-i tevfiği ile, övgülerin en üstünü ve teslimin en mükemmelinin kendisine olduğu Nebînin Hicret'in 1028'inci yılında siyahdan (müsvedde) beyaza (temize) nakledildi."